

**ÉRTEKEZÉSEK A M. KIR. HORTHY MIKLÓS TUDOMÁNYEGYETEM
MAGYAR TÖRTÉNELMI INTÉZETÉBŐL**

---

5. sz.

P. ALBACH J. SZANISZLÓ

O. F. M.

(1795—1853.)

ÍRTA:

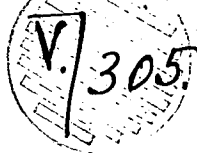
P. HUSZÁR I. JEROMOS

O. F. M.

SZEGED, 1944.

J-

B 18713

ÉRTEKEZÉSEK A M. KIR. HORTHY MIKLÓS TUDOMÁNYEGYETEM
MAGYAR TÖRTÉNELMI INTÉZETÉBŐL

---

5. sz.

P. ALBACH J. SZANISZLÓ

O. F. M.

(1795—1853.)

ÍRTA:

P. HUSZÁR I. JEROMOS

O. F. M.

SZEGED, 1944.

SZTE Egyetemi Könyvtár

J000856286

D. 18713

Nihil obstat. Fr. Matthaeus Ambrus cens. dep. — Nr. 837/1943. — Imprimi potest. — Budapest, die 10. Decembris 1943. — Fr. Theodoricus Vargha Minister Proalis.

Nihil obstat. Colomannus Juhász, censor dioecesanus. Imprimatur. Szegedini, die 10-a Decembris a. D. 1943. Alexander Raskó Administrator Apostolicus Csanadiensis.

Kiadja a FERENCES TARTOMÁNYFŐNÖKSÉG
Budapest, IV, Ferenciek-tere 8.

SZEGED VÁROSI NYOMDA ÉS KÖNYVKIADÓ RÉSZVÉNYTÁRSASÁG
Felelős üzemvezető : Klenóczky József

Bevezetés.

1945. január 28-án lesz 150 éve, hogy egy szerény ferences egyéniség P. Albach Szaniszló személyében elindult az élet országútján, hogy a sorsokat intéző isteni Gondviselés akarata szerint sokaknak legyen vigasza és erősítője a háborgó magyar tengeren.

E kiváló tehetségű férfiút halála után az utókor meglehetősen agyonhallgatta. Később kénytelen vele foglalkozni, — különösen Gr. Széchenyi Istvánnal kapcsolatban —, de sokszor torz beállítással. Pedig kora ütőerén tartotta a kezét; megértette annak minden liktetését. Gr. Széchenyi István, Deák Ferenc, Kazinczy és sokan mások csodálták és érőt, lelkesedést merítettek az egyszerű ferences közelében. Kihagyásával nem lenne teljes a XIX. század képe. Jelen munkánk e nagyobb méltánylásra érdemes ferences alakját óhajtja megrajzolni. Megkívánja ezt a történetírói igazságszolgáltatás, mert minden szerénység mellett is igazak Salotti bíboros-protektor szavai: „Ferences dicsőség — ferences kötelesség!”

I. Kortörténeti áttekintés.

Az egyes szerzetesrendek alapítóiktól kölcsönzik azt az összetéveszthetetlen vonást, mely az egyénekben, a rend történelmében és tanain kiütközik. A Ferencrend történelmében is a Szent Ferencről öröklött szellem az, amely minden korban végigvonul és megtermi a társadalmat átforgató, nemesítő gyümölcseit. Minden korban akadnak e szellemnek kiváló képviselői, akik tudtak elveket, irányító gondolatokat adni s akikben ezek a nemes szellemi összetevők mind Szt. Ferencre vezethetők vissza. Ilyen jellegzetesen ferences lélek, a mariánus provincia büszkesége, P. Albach Szaniszló, akivel jelen értekezésünkben akarunk foglalkozni. Állandóan fülében csegett a krisztusi parancs: „Menjetek... hirdessétek az evangéliumot”. Szt. Ferenc nyomdokain haladva követte ezt a megbízó parancsot. A rendalapító izzó szeretetével szórta az evangéliumi magot. Nem volt az első ebben a menetben, sem az utolsó. Dr. Brisits Frigyes szerint: „A magyar ferencrendi szerzetes szónokok, kezdve a XIII. századtól egészen a XVII. századig, nemcsak a hit igéinek szolgái, hanem nemzeti hősök, önfeláldozó ideális lelkek s ha kell, martir magyarok”. A XVIII. és XIX. században a magyar ferences szónokok virágkorát találjuk. A XVIII. sz. elején a barokk szellem áthatotta a széles néprétegeket. Az ország a kimerülés, a belső és külső viharok után új erőre kap. Mély, egyetemes vallásosság, erős katolikus hitélet jellemzi a század barokkját. S ebben a hitéleti fellendülésben oroszánrészük van a ferenceseknek. A pozsonyi levéltár e korból a megtértek ezreit sorolja fel. Könnyel és verejtékkel feltörték a magyar ugart és elvetették bele a szebb jövő reményét. Amíg a jezsui-

ták az arisztokratákat térítgették, addig ők a városi polgárságot. „A XVIII. sz. elején a betegségek és háborúk miatt a lakosság száma megcsappant. A városokba sok telepest hoztak. Ezek közt azután mindenféle vallású akadt. Elmondhatjuk, amint a török világ alatt megmaradt pár ferences kolostor (Szeged, Gyöngyös, Szécsény) a hozzá tartozó vidéken megmentette a katolikus vallást, úgy a XVII—XVIII. sz.-ban szintén a ferencesek folytatták ezt a lelkipásztori munkát. Minden ferences kolostor kis oázis volt, ahol a sokat szenvedő nép mindig vigaszt talált. Hegyen épült városok lettek, ahol a lobogó hit és a szónál hatásosabb példa világított. A katolikus hit valóságos mentsvárak lettek.”¹ A század végén megjelennek a ferences hitvédelmi folyóiratok. Ezekben a ferences erők tömörültek és állottak csatasorba. Mindent megtettek a szó és toll hatalmával, hogy az evangélium éltető fénye, a kereszténység lüktető ereje átjárja a lelkeket.

A XIX. sz.-ban Németországban mindinkább térthódít a racionalizmus és janzenismus. Ezek a liberális eszmék Magyarországon is befogadó talajra találtak. Ekkor jelenik meg P. Albach Szaniszló „beszédjének a hit és felvilágosultság ütközőpontjában felépült világával, a XIX. sz. forradalmi gondolkodásának küszöbén... mint a távoli nagy, középkori ferences szónokok késői tanítványa“..., akinek „beszédei bölcséleti vonatkozásaiban van valami merész szembenézés és szokatlan hangsúly olyan fogalmak és tények körül, amelyeket a felvilágosodás filozófiája sodort fel. Ezeket azonban elnyomja és felülmúlja hitének ereje, teológiai tudása, lelkiéletének alázatossága.”² Rá is illenek Louisa Mary Alcottnak Emersonról mondott szavai: „Míg élt nemesebb, mikor meghalt gazdagabb lett tőle a világ!”³

¹ P. Pócza Árpád O. F. M.: Tűzet jöttem bocsátani. Ifjúság c. folyóirat XVI. évf. I. sz. 39. old.

² Brisits Frigyes: A ferences szónoklat szelleme. Szent Ferenc nyomdokain c. emlékkönyvben. 442. és 441. old.

³ Brisits Frigyes: Asszisi Szent Ferenc. Magyar Könyvtár. 4. o.

II. Élete.

1. Názáreti évek.

P. Albach Szaniszló a lángszavú pap, a Mariána Provincia „örök ékessége és díszé“ (decus aeternum et ornamentum)¹ alacsony sorból küzdötte fel magát odáig, hogy valósággal az ország papja legyen. Ezt az Európára szóló nagyságát a Ferencrend, közelebbről a Szűz Máriáról nevezett Rendtartomány keretei közt szerezte meg. Szülei u. i. egészen egyszerű emberek voltak. Atyja Lamberg gróf pozsonyi udvarában szolgált (Steinacker Gusztáv szerint herceg Eszterházy szolgálatában állott.) Az Oedenburger Zeitung közlése szerint egy pozsonyi házimester fia volt.² Isten szép világát 1795 január 28-án pillantotta meg először és a szent keresztségben a József nevet kapta. Atyja Ádám és fiát gyengéden szerető édesanyja Kellner Teréz szegény, de istenfélő emberek voltak, akik már gyermekkorában elhintették lelkében az istenfélelem csíráit. Különösen szerető szívű édesanyja volt rá nagy hatással, aki a monda szerint fivérével (ikertestvérével)³ együtt — aki később Albach Szaléz néven bencés szerzetes lett — már gyenge ifjúkorukban, amikor még oly fontos lépés jelentőségéről ítéletük sem volt, — Istennek ajánlotta fel.⁴ Amilyen hő szeretettel viseltettek mindig édesanyjuk iránt, ugyanolyan gyengédséggel szerette a két testvér egymást. Ez a benső vonzalom egész életükön át megmaradt, mely állandó levelezésükön is meglátszik.

A tanulást szülővárosában kezdte. Itt végezté elemi tanulmányait; majd a helybeli katolikus gimnáziumban a középiskolai ismereteket sajátította el, ahol hat gimnáziumot vég-

zett.⁵ Rendkívüli szellemi tehetségekkel tündökölt már gyermekkorában. Ritka képességével fáradhatatlan szorgalom párosult. Ennek köszönhette azután azt, hogy a tanulásban való előmenetele mindig kitűnő volt. A nyílt őszinteség az áldozatra kész engedelmesség és másokon való segíteni akarás már ifjúkorában jellemének összetevőjéhez tartozik. Így szívesen segített gyermekkorában édesatyjának a grófi udvarban. Az ott megforduló jószívű vendégek azután szívesen csúszatták garasait az értelműs, nyíltszívű fiú kezébe. Ő a pénzt egyenesen a kölcsönkönyvtárba vitte, hogy sokat olvashasson. Gyengéden szerető édesanyja eltiltotta számára a gyertyavilágnál való olvasást, mert féltette egészségét. Mire az engedelmes, de erős akaratú fiú a holdvilágos éjtszakákat használta fel, hogy tudományszomját kielégíthesse.⁶

Igy ment ez egészen 15 éves koráig, amikor az Úr hívását és szíve forró vágyát követve, telve idealizmussal, kopogtatott a ferenceseknél felvételre.

¹ P. Farkas Szerafin: *Scriptores Provinciae Hungariae Marianaе*. Bp. 1879. 141. l.

² *Oedenburger Zeitung*. 1931 jan. 29; és 1932 jan. 29. 2. l.

³ Fr. Szigethy Leó; a ma is élő 81 éves nagy emlékező tehetségű ferences állítása ez. P. Lukcsy Tamástól hallotta, aki P. Albacchal a kismartoni zárdában lakott és később a *Gartenlaube* folyóiratban írt is róla.

⁴ Steinacher Gusztáv: P. Albach. *Die Gartenlaube*. 1865.

⁵ Az andocsi *Liber Nominum* és *Cognominum* *Neoindutorumba* a beöltözés alkalmával a neve mellé „*Rethorem absit*“ (absolutum-ot) jegyezték.

⁶ P. Kurtz Vilmos: Albach J. Szaniszló. *Képes Újság* 1865. 529. l.

2. Szent Ferenc nyomdokain.

A jó édesanya vágya teljesült. Isten meghaligatta imáját. Szeretett József fia ifjú lelkesedéssel és hősie elhatározással lépte át a búcsúszentlászlói kolostor küszöbét. Az andocsi Liber nōmīnum et cognōmīnum¹ feljegyzése szerint 1810 október 8-án reggel fél nyolc órakor öltötte fel Szent Ferenc fiainak durvaszövésű kámsáját. Szívét öröm töltötte el arra a tudatra, hogy most már — Szent Ferenc példáját követve — ő is nagy eszményei teljesüléséért dolgozhat: Isten dicsőségéért, felebarátai testi-lelki javáért és saját tökéletesedéséért.

Beöltözéskor az ifjú hátat fordít a világnak s az Úr szentélyébe lép. Az elhagyott földi javakat és képletesen önmagát is az oltárra helyezi áldozatul. Teljesen új életet kezd, s amint külsőleg más emberré lett, úgy kell bensőleg is új embert öltönie. Erre emlékezteti a név, melyet beöltözéskor kapott. Bizonyára erre gondolt Albach is, mikor először hallotta szerzetesi nevét említeni: „A te neved ezentúl Szaniszló lesz.” Ezzel hátat fordított a világnak. Elhagyta szüleit, testvéreit, a világ csábításait s mindezt azért, hogy Szent Ferenc koldus-szegény fiává lehessen. Megkezdte az újoncévet, hogy behatoljon a Rend szellemébe, lerakja lelki életének az alapját. Itt tanult meg elmélkedni, mely nélkül a későbbi nagy szónok el sem képzelhető. Mint boldog újoncnak gyermeki elfogulatlanság lakozott szívében. Nem ismerte a gondot, a felelősséget, sem a fenyegető veszélyeket; békés nyugalom töltötte el lelkét.

A próbaév eltelte után, az akkori tartományfőnök, P. Németh Kanut megbízásából, novicius magiszterének P. Zanelly Mihálynak kezébe tette le az ünnepélyes fogadalmat.

Fr. Albach Szaniszló 1811 október 11-én tizediknek térdelt a templom főoltára elé. Ünnepestes meghatottsággal ejtette ki a szavakat: „Ígérem és fogadom . . . , hogy a Kisebb Testvérek rendszabályát egész életem folyamán megtartom, s engedelmességben, szegénységben és tisztaságban élek.”²

Az újoncház szent magányát elhagyva, Szaniszló testvér tovább folytatta tanulmányait. „A Ferencrend, rendalapító Atyja szándékát követve, nemcsak a rendtagok lelkiüdvét istápoló gondoskodást vállalja magára, hanem az egymást követő nemzedékek szellemi felkészültségét is szíven viseli. Tudja ugyanis, hogy a fiatalság olyan értékes jövőt ígérő virág és drágagyöngy, melynek gondozása minden fáradságot és áldozatot megér. A szeráfi növendéksereg a hajnali napfény, a rend jövője és a ferences célgondolat fennmaradásának biztosítéka.” Szaniszló testvér ezt az áldozatot igyekezett meghálálni amikor arra törekedett, hogy derék pap és egész ember váljék belőle. Fiatalos lendülettel tanult; elsősorban a bölcseletet, melyet első állomáshelyén Székesfehérvárott kezdett meg. A filozófiát különösen kedvelte és magánszorgalmából is foglalkozott vele. Székesfehérvárnak búcsútmondva a négyévi teológiát Boldogasszonyban kezdte meg 1812-ben és 1816-ban fejezte be Pozsonyban. Tudós és szentéletű tanárok vezették be a hittudomány mély titkaiba. Boldogasszonyban, — ahol a teológia 1804-től 1828-ig volt — két évig tanította a szentéletű P. Machek Makár, aki 1811-től 1819-ig tartózkodott Boldogasszonyban, mint teológiai tanár és a hagyomány szerint a szentség hírében halt meg. Magisztere pedig P. Wagner Kapisztrán volt.³ A teológia tudománycsarnokában sajátította el a skolasztikai szillogisztika keretei közé szorított kötött gondolatfűzést. Elméje nyílt, absztraháló tehetsége kitűnő, elmélyedése szívós volt. Mindezekhez járult „hatalmas képzelete, Duns Scotusra emlékeztető ragyogó dialektikája, gondolatának káprázatos ereje.”⁴ Ezek után feleslegesnek is tartom hozzáfűzni, hogy teológiai tanulmányait szintén kitüntetéssel végezte. Mindez igen jó útravaló volt a későbbi szónoknak és vezetőférfiúnak.

1816-ban, 21 éves korában végzett teológus volt. Fiatalsága miatt így várnia kellett a felszentelésre a kánoni kor

P. Szaniszló Budapest-belvárosi ferencesek könyvtárában őrzött képe.

elérkezéséig. Mint nagy jövőre hivatott egyén ezt az időközt is jöendő élethivatására való előkészülésre használta fel öntudatos komolysággal. Szenteléséig, mint orgonistát alkalmazták előbb 1816-ban Szombathelyen, — ahol 1817. ápr. 13-án Somogyi Lipót szombathelyi püspök a tonzurát és a 4 kisebb rendet adta fel neki — majd 1817-ben Érsekújvárott. Különös szeretettel foglalkozott a zenével. Ifjú éveit kitűnően megtanult orgonálni és tüneményesen zongorázott. Emellett kiváló komponista volt. Arra törekedett, hogy a liturgia fényét emelje muzsikájával. Így nemcsak korban növekedett, hanem tudományban és bölcsességben is. Minden szabad idejét a tudománynak szentelte. Rengeteget olvasott. Leginkább latin, német és francia könyveket. Filozófiai képzettségét egyrészt kiszélesítette, másrészt elmélyítette. Rokonszenvet mutat a modern tudományos törekvések, problémák és módszerek iránt. Tanulmányozza a legújabbban megjelent bölcséleti könyveket. Különösen a francia irodalomban egy nevezetesebb mű sem került el a figyelmét.

Valóságos nyelvzseni volt. Könnyen és kedvvel tanulta őket. Ekkor már zamatosan és hibátlanul kezelte írásban és szóban a latin, német, magyar, szlovák és francia nyelvet; jártas volt a héberben és különösen jól értette a görögöt.

„Este 11 óra előtt ritkán feküdt le és reggel már korán talpon volt. Húst nem evett, bort nem ivott. Reggelijét maga készítette. Ebédjét valahányszor lehetett 10—15 perc alatt magához vette s ebéd közben is olvasással foglalkozott. A hivalkodó sok beszéd-től tartózkodott.“

Közben fülében csengett Homeros mondása: „A zene az istenek legszebb ajándéka, az egyetlen mennyei művészet, mely a földnek adatott, amit a mennyekbe magunkkal viszünk.“ E téren találta fel Albach is nemes szórakozását és ártatlan örömet. Mert ami időt szerzetesi ténykedései és olvasmányai engedtek, azt „ügyes zongorajátékkal“ töltötte el. Így készült elő az ifjú Albach jövő hivatására. Fiatalos vidámsággal egyesítette öntudatos komolyságát. Felkészültsége tökéletes volt. Most már csak a felszentelés, az isteni Mester missziója hiányzott, hogy az Úr apostolává, a magyar

Ferencrend tündöklő csillagává és „aranszájú szónokává” legyen.

¹ A „Liber nominum et cognominum Neo = indutorum Fratrum Novitiorum” szerint 1777 okt. 12-án átteszik a noviciátust Budáról Boldogasszonyba. 1795-től Búcsúszentlászlón van egészen 1874 június 4-ig. Június 19-én ugyanis tűzvész pusztította el a búcsúszentlászlói kolostor tetőzetét a templommal és tornyokkal együtt. Tehát P. Albach a noviciátust Búcsúszentlászlón végezte. S így nem helyes az Oedenburger Zeitung állítása, hogy újoncévét Boldogasszonyban töltötte.

² Liber nominum et cognominum. U. o.

³ P. Leser Gracián O. F. M.: Geschichte von Frauenkirchen.

⁴ Brisits Frigyes dr.: A ferences szónoklat szelleme. 241. l.

⁵ Dr. P. Burka Kelemen O. F. M. közlése nyomán.

⁶ Kurtz Vilmos: P. Albach Szaniszló. Képes Újság. 1865. 530. és 531. l.

3. Az Úr szőlőjében.

1818 március 9-én érkezett Albach számára a várva-várt nap. A nagynevű nyitrai püspök, Kluch József, Mocsonokón áldozópappá szentelte, miután március 7-én az alszerpapi, 8-án pedig a szerpapi rendet adta fel neki.¹ Szívét eltöltötte a leszálló-Lélek ereje. Felkent szolgáját az isteni Mester beállította az aratás munkájába; beavatta a megváltás titkaiba, reábizta a mennyország kulcsát. Helyettesévé tette, hogy közvetítsen Isten és a bűnös világ közt.

Szívében ezzel a krisztusi küldetéssel, mint az Úr egyszerű napszámosa indult el Krisztus szőlőjébe. Ugyanezen év augusztus havában kopogtatott az érsekújvári kolostor kapuján. Két évi működés után 1820—1822-ig Nagyszombatban prédikált. Páratlan szónoki tehetsége Kismartonban ragyog fel, ahol 1823 és 1824-ben működött. Bármelyik kisebbségi nyelven szónokolt, de legszívesebben mégis németül beszélt. Kismartoni tartózkodása alatt egy alkalommal óriási siker kíséretében tüneményesen szólott „Az emberek elégedetlenségéről”. Ezt a beszédét azután Kismartonban ki is nyomatta.

1825-ben már mint jó hírű szónok érkezett Pestre, ahol a rendi templomban a vasárnapi fél 11 órai német szentbeszéd mondásával bízták meg. Ott érkezett el pályájának csúcsára és az egész ország felfigyelt szavára. Szószéke körül szorongott a két város népe. Vasárnap a reggeli órákban szokatlan embertömeg hullámozott ünnepi csendben a ferencesek temploma előtt. Órákkal a szentbeszéd megkezdése előtt a meglehetősen nagy templom már zsúfolásig megtelt. Megtörtént az is, hogy sokan az első szentbeszédet és az utána következő szentmisét is végigvárták, hogy P. Szaniszló csengő hangját

hallhassák. Egyik levelében Kazinczy is ezt írja: „hogy helyet kapjak, jelen valék a P. Remigiúsén is már, mely a Stanislau-sét mindég megelőzi”.² A templom előtt a csillogó fogatok egész sorát lehetett látni, hogy a beszéd végeztével az előkelő világot hazaszállítsák. A tömeg meghatott arccal egész áradatban tódult ki a fő- és mellékajtón, majd a szomszédos utcákban szétoszlott, de hullámszásuk csak a távoli részeken szűnt meg. És ez így ment 13 éven keresztül, télen, nyáron, jó és rossz időben egyaránt.³

A belvárosi plébánia templom jubileuma alkalmával óriási siker kíséretében elmondott tűzes beszédeit szintén kinyomatta. Ezek eljutottak Rudnay prímás kezébe, aki azt „élvezettel forgatta.” Egy klasszikus latin stílusban meg szerkesztett levelet juttatott el Albachhoz. Ebben kiemeli kiváló képességét, szorgalmas készülését, példaadó életét és mély alázatosságát. Atyai jóakarattal megírt levelében további kitartásra s alázatosságra bizdítja.⁴

„Albach Szaniszló, korának oly hatalmas, kimagasló vezéregyénisége volt, akinek hatása alól az akkori magyar társadalomnak egyetlen számottevő egyénisége sem vonhatta ki magát. Széchenyi István gróffal, ezzel az ideális lelkületű és az evangéliumi elveket a közéletbe átültető magyar államférfival”⁵ kapcsolata annyira bensőséges és bizalmas volt, hogy Zichy Antal szerint „nem tudni, vajjon Wesselényi állott-e szívéhez közelebb, vagy ez a barát. Mindégyiket bé akarta avatni szíve legtitkosabb, legszentebb gerjedelmeibe s mintegy tanuivá tenni szenvedéseinek, őreivé szenvedésekben megtisztult erényének.”⁶ A Legnagyobb Magyar lelki vezetőjévé választja s hogy mennyire becsülte Szaniszló atyát, kitűnik 1828. nov. 12-én naplójába jegyzett szavaiból: „Milyen romlatlan, tisztaszívű ember ez”.⁷ Szószéke maga előtt látja „az új Magyarország képviselőit, akik csodálattal hallgatják nemcsak ékesszólásának hevét, hanem politikai liberalizmusának bátorságát is”.⁸

Szívesen hallgatta beszédeit Kazinczy Ferenc, a kálvinista tudós is. 1828-ban említi először barátjához Guzmics Izidor nagynevű bakonybéli apáthoz írt levelében, — aki maga is jeles esztetikus volt és nagy érdemei vannak a magyar iro-

dalom újjáteremtése körül —: „Neked talán kedves lesz azt is hallani, hogy mint ítélek a Páter Stanislaus Prédikáziójáról. Hogy helyt kapjak, jelen valék a P. Remigiúsén is már, melly a P. Stanislausét mindég megelőzi. Utána fellépe a régen várt ember, a német Szent Igével. A Prédikáziót a zsidók zsinagógájában is elmondhatta volna azonkívül, hogy egyszer Szent Chrysostomust hívta tanunak, kétszer pedig ezt említette: Die Mutterkirche: elmondá mi baja az embernek, s miért kell, miért nem kell imádkozni. Jól monda, de én tőle sokat nem tanultam. Szívemhez szólt, nem fejemhez. Nagy stilista bombaszt nélkül, de poétai képekkel; s poétai nyelvben, midőn: a Mindenható lehellése az élet utolsó felcsillamlását eloltja. A nem poéta Debreczen ezt így mondaná: mikor meghala... — S míg ő a Szent Ferencz kámzsájába bujt, sokat járta a theátrumot, mert testét, kariát szépen mozgatja, s tud játszani a hang habzásival. Meghallgatom többször is.” — 1831-ben pedig már mint kitűnő szónokot emlegeti.

De nemcsak a Legnagyobb Magyar és a nagy nyelvújító kálvinista bámulták tündöklő képességeit, hanem a legelőkelőbbektől a legegyszerűbbekig mindenki látni és hallani akarta. Kazinczy 1828-ból való féljegyzése és Kurtz Vilmos közlése szerint: Fönn a rácsozott páholyüléseken látható volt József főherceg, az akkori nádor és felesége, az evangélikus vallású Mária Dorottya württembergi főhercegnő és leányuk, azonkívül a primás, a magyar főurak színejava, a kalocsai és egri érsek, a pécsi, győri és veszprémi püspök; egyetemi tanárok és mindenféle polgári és hadi tisztviselő.¹⁰ „Sőt arról is tudunk, hogy ott voltak különféle másvallású papok, protestáns lelkészek (pl. Steinacker Gusztáv, a jeles magyarországi német költő) sőt a zsidórabbi is!”¹¹

Szónoki erejét csodálták a protestánsok és zsidók, s vonzó erejével magával ragadta a hitetleneket is.¹² E színes hallgatóságot szépen világítják meg a következő sorok: „Ott volt látható a tudományok legkomolyabb férfiai, a német kabátha öltözködött és síma arcú pesti polgár és kézműves mellett, a gazdag zsinórzatú attilába öltözködött bajuszos, szakállas magyar — festői kalpagjával. Továbbá a különféle szerzetesek és olvasójukat ájtatosan mondó buzgó katolikus nők

mellett a protestánsok is nagy számmal voltak képviselve.¹³ A bűnnek álmából még a legelvetemültebb egyéneket is felébresztette. Ezt bizonyítja egy protestáns lelkésznek a nyilatkozata is, amikor 1835-ben így ír róla: „Sokan, kik évek óta nem voltak templomban, gyakran és örömmel hallgatták lelkésítő szavát”.¹⁴ Kortársai szerint százával álltak a hívek gyóntatószéke előtt, hogy általa lelki békére és megnyugvásra leljenek. Nagyon helyesen írja róla rendi kortársa: „Mi más célja lehetett Albachnak prédikációival, mint hogy hallgatóiban az észt a hit szövéténekével felvilágosítsa, a szíveket az erény gyakorlására indítsa, az Üdvözítő tanítása értelmében az egymás iránti szeretet gyakorlására serkentse”.¹⁵ Gyóntatószékben és négyszemközt rendkívüli szeretettel és türelemmel iparkodott a bűnösöket talpra állítani. A remény, szeretet és bizó imádság italával erősítgette a lelkeket.

Emellett jelentős irodalmi munkásságot fejtett ki. A már említett alkotásokon kívül ismételt felszólításra 1828-ban sajtó alá bocsátja a „Heilige Anklänge” című óriási sikert megért imakönyvét, melyet éppen olyan buzgalommal olvastak, mint amilyen szívesen hallgatták tartalmas szentbeszédeit.¹⁶ Már 1864-ben a német eredetiben 17 kiadást ért meg és négy nyelvre fordították le. Magyarra ketten is áttették. Olvasták olaszul, franciául és szlovákul. Imakönyvét ott találjuk kortársai imazsámolyán. Maga I. Ferenc király is unokáját, I. Napóleon fiát, a reichstadti herceget első szentgyónása alkalmával Albach imakönyvével lepte meg.¹⁷ 1891-ben már több mint 20 kiadást ér el. De a könyv páratlan népszerűsége nem múlt el az ő egyéni varázsának megszűntével. A Soproni Hírlap (1941. december 25.) tudósítása, P. Deák Florid O. F. M. és még többeknek állítása szerint imakönyvét még ma is használják.

1831-ben szentbeszédei, majd 1834-ben egy Magyarország földrajza és egy általános földrajzkönyve jelenik meg. Ő ugyanis magántanítással is foglalkozott.

1832-ben beutazta Porosz-, Szász- és Bajorországot. Onnan Tirolon és Ausztrián keresztül kedélyében felüdülve és gazdag tapasztalatokkal tért vissza Pestre.¹⁸ Utána dicsőősen folytatta prédikációit. Tündöklése 13 évig tartott.

Azonban, mint minden embernek, P. Albach Szaniszlónak életében is elkövetkezett a súlyos megpróbáltatások ideje.

1838 április 16-án a pesti árvíz utáni húsvéthétfőn még elmondta nagy beszédjét a pesti árvízszújtott lakosság lelki vigaszára, amely „Der Weise in der Zeit der Trübsal“ címen két kiadást is elért és midkettőnek jóvedelme jótékony célt szolgált. Mégis, mint azt rendi kortársa írja: „Az 1838-i árvíz e nagyhírű szónokot is elsodorta Pestről vissza Kismartonba“.¹⁹ Pest közönsége elvesztette rajongva szeretett szónokát.

Elhelyezésére több okot hoznak fel. A Soproni Hírlap szerint²⁰ Bécs nyomására távolították el Pestről. Tény az, hogy igazság szerető lelke nem tűrte az elnyomatást és Széchenyi reformjaiért lelkesedett. Habozást nem ismerő határozottsággal, sérteni nem akaró eréllyel mondta el lelkéből amit érzett és hitt s amiért meghalni is kész lett volna.

Félreértették szónokunkat. Sőt a Moenich—Vutkovich-féle erősen laikus irányzatú életrajz-gyűjtemény „az újkor legszabadabb elvű és felvilágosodott hitszónokai egyiké“-nek nevezi. Grünwald Béla szerint: „A szegény szerzetest szabad gondolkodása miatt üldözni kezdték.“ Varga Zoltán azt állítja, hogy „prédikációinak ... szociális tartalma is kifogás tárgyát képezte.“²¹

Azt hisszük legközelebb állunk az igazsághoz, amikor elhelyezésének okát konkrétabb mozzanatokban keressük. Azt láttuk már, hogy szereplése egyesek szemében szálka volt. Ugyanis hátafórtt őszinteséggel lépett fel az idők romlottsága ellen és semmi különbséget sem tett a társadalmi osztályok között. Az egykorú források szerint 1838-ban az ösökkal való büszkélkedés és a származással való kevélykedés ellen mondott éles beszédet, melyben kérlelhetetlen szigorral ostromozta az egész ország nagyjainak kevélységét és korcs kinövéseit. A beszéden jelen volt az országbíró, a gögös gróf Cziráky Antal is. A hallgatóság egy részének szeme akaratlanul is feléje irányult. Ennek meg is lett a gyászos következménye. „Széchenyi István, ki miként rendesen szintén jelen volt, azonnal kinyilvánította barátja előtt a tartott beszéd miatti aggodalmát, mellyel talán egész jövőjét elrontotta. Széchenyi aggodalma teljesült.“²² Titkos kezek Albach elhelyezését erőszakol-

ták ki. Sőt Hevesy értesülése szerint, hogy „az eljárás leplezve legyen, a pesti kolostor valamennyi tagját Kismartonba helyezték át.”

Ma azonban a primási levéltárba való betekintés folytán majdnem teljesen tiszta képet alkothatunk magunknak az elhelyezés okáról. Azért a világos látás kedvéért tüzetesen szemügyre kell vennünk a háttérben meghúzódó, mozgató, belső rugókat s mindenekelőtt a pesti rendház akkori életébe kell betekintenünk.

Vele egyidőben volt Pesten két másik kiváló szónok; a magyarságáról híres P. Gegő Nicefor, az úgynevezett „magyar Albach“, kit Széchenyi már 1835-ben akadémiai tagságra ajánlott és a későbbi neves 48-as paphonvéd, P. Gasparich Kilit, akit 1853 szept. 3-án (tehát P. Albach elhunytának évében) tüzes magyarsága miatt a pozsonyi disznólegelőn felakasztottak; ugyanott temették el és sírját letaposták, hogy a hős barátnak még emléke se maradjon meg.²³

E kiváló szónokok nyíltan kimondták véleményüket. Ez természetesen sokak nemtetszését eredményezte. Egymásután mentek a feljelentések a pesti rendház fegyelmének teljes leromlásáról a bécsi helytartótanácsához. Valójában azonban a nagy ügybuzgóságnak nem volt egyéb célja, mint Metternichi spionjainak a fent említett tüzes hazafiságukról híres magyar nyelvű hitszónokok ellen irányuló célzatos fondórlata. Az első célpont P. Gegő Nicefor, a lobogó hazafisággal telített székely, aki Pulszky szerint egy Szent István napon „nyíltan papolt Budán arról, hogy a magyar többet szenvedett a némettől, mint a töröktől.” S midőn „Ocskay püspök... ebédre meghívta s megmondta neki, ha helyében volna, nem merne így prédikálni, a következőképen válaszolt: „Elhiszem, mert méltóságod címzetes püspök s számot tarthat megyei püspökségre; jövőjét nem veszélyeztetné; én pedig bátran kimondhatom meggyőződésemet, mert bármit tegyenek is velem, az mindig megmaradok, ami vagyok, t. i. koldus“.²⁴ Mindjárt utána következik P. Gasparich Kilit, aki ellen vádként többek között éppen azt hozzák fel, hogy Gegő követője és mindketten inkább hirdetik a nacionalizmust, mint a megfeszített Krisztust.²⁵ Bécs embe-

magyarokat elnémítsa. Gr. Pálffy Fidél a későbbi kancellár meg is teszi a helytartótanács részéről a megfelelő lépéseket. Kollár István püspökhöz, az akkori érseki vikáriushoz juttatja el Esztergomba a vádpontokat.²⁶

Ezek szerint, hiteltérdemlő jelentések alapján, a pesti rendház egyáltalán nem felel meg rendeltetésének. A fegyelem számüzve van belőle. Majd nyomban a hitszónokok, névszerint Gegő és Gasparich kiszólásait említi. Hogy ezek milyen természetűek voltak, arra szintén a primási levéltárban őrzött korábbi iratok adnak felvilágosítást. Ezek értelmében már egy 1836 aug. 13. keltezésű feljelentésben, — mely már akkor Gegő elhelyezését követeli — arról értesülünk, hogy P. Gegő Nicefor félreértésre alkalmat adó merész kifejezéseket használ. Pl. „Krisztus nem volt ám bigott ember.“ — „Meghalt Mátyás, oda az igazság.“ — „Nekem nincs selyem ruhám, gubát hordok, de ebben a gubában megmondhatom az igazságot.“²⁷ A másik vád ellene 1837 aug. 11. keltezésű, melynek azonban hitelessége nagyon kétes értékű, mert maga a vádló hozzáteszi, — ha igaz, — tehát még önmaga sem biztos benne! E szerint kevéssel Kossuth bebörtönzése után, — aki elfogatása előtt Budán az „Isten szeméhez“ címzett szállóban lakott — P. Gegő a rend pesti templomában többek között azt a kijelentést tette, hogy: „a jó hazafi már az isteni Gondviselés szeme előtt sincs biztonságban.“²⁸ Albach ellen ilyen tekintetben nem lehetett kifogás. A vádirat őt névszerint nem is említi.

P. dr. Burka Kelemen a pesti barátok XIX. századi történetével foglalkozva, helyesen szögezi le, hogy ezeknek „a feljelentéseknek egyáltalán nem volt komoly alapja; nyilvánvalóan rosszindulat sugallta, mert ha találkozott is kívánni való, egyben-másban, azt is meg lehet érteni.“²⁹ „Zsibongó delejes áramlásokat hullámoztató, vágyakat, gondolatesírakat hintegető, nemzeti reformokat sürgető, történelmi kor volt a harmincas évek ideje... mely a barát lelkét is magával ragadta.“³⁰

A további vádpontok szerint a rendház tagjai világi ruhában jelennek meg a városban; a magyar színházat szerzetesi ruhában látogatják; a klauzurát a külvárosi lelkipásztor-

kodás ürügye alatt elhanyagolják; az előírt elmélkedések alól pedig önkényesen felmentik magukat.³¹ A vádirat kéri végül az érseki vikáriust, hogy küldjön ki megbízható és alkalmas egyént a fegyelem kivizsgálására és visszaállítására.³² Ennek lebonyolítására hamarosan megbízzák Vizhoffer József budai esperes apátplébánost. A vádirat a kolostor egészét illette. S így a külön kiemelt Gegön és Gasparichon kívül a rendház valamennyi tagját is kihallgatták. Ennek teljes lefolyását tartalmazza a Primási levéltárban őrzött, 1838 márc. 8-án keltezett „Protokollum inquisitionis“ című irat. Vizhoffer József — amint maga a Vicarus Capitularishoz intézett levelében (1838 március 11.) elmondja — hirtelen lepte meg őket. Felmutatta megbízó levelét és máris folyt a vizsgálat. A házfőnökön, P. Wagner Kapisztránon kezdte, aki egyébként mint látuk noviciusmestere, majd 1833-tól 1836-ig provinciális és 1836-ban, amikor P. Horváth Lipótot választják meg provinciálisnak, házfőnöke lesz Budapesten 1838-ig. Imé, ha valaki, akkor P. Wagner Kapisztrán ismerte P. Szaniszlót. Tehát róla tett nyilatkozatai feltétlen helytállóak. Már pedig mindig a legnagyobb tisztelettel emlékezik meg róla.

A házfőnök a kortársak szerint igen buzgó és jámbor életű szerzetes volt. A feltett kérdésekre őszintén válaszol. Előadja a pesti rendház rendkívül nehéz helyzetét és elfoglaltságát. Ennek következtében a karimát végezni nem tudják. Az elmélkedést reggel fél-hatkor tartják, melyen mindenki jelen van. A további kérdésekre válaszolva elmondja, hogy a közös gyakorlatokon mindnyájan résztvesznek, csak P. Szaniszló nem jelenik meg a vacsorán, mert napjában csak egyszer étkezik. A városban tanítással is foglalkozik; nyáron pedig botanizál, s emiatt néhányszor este 7 órára nem érkezett haza. A további válaszokból kiderül, hogy P. Albach egészségének helyreállítása céljából Ivánovits nevű homoeopathicusnál lakott s onnan párszor német színházba is ellátogatott. P. Gasparich pedig egy ízben volt magyar színházban és ugyanakkor szerzetesi ruhájára civil kabátot húzott. Vizhoffer feltette a kérdést, hogy milyen megfeddésben részesültek. Mire P. Wagner azt felelte, hogy mikor P. Szaniszló Ivánovitstól a rendházba visszatért civil ruháját le kellett adnia,

szigorú megintésben részesült és ezentúl, jóllehet nem vacsorázik, mégis pontosan este 7 órakor a kolostorban tartózkodni. P. Gasparichot pedig szigorú megfeddésben részesítette és minthogy P. Patienssel egyáltalán nem buzgó szerzetesek, a legközelebbi káptalanon el lesznek helyezve.³³ Itt említjük meg, hogy P. Gasparich Kilit kihallgatása alkalmával a színház látogatását azzal indokolta, hogy „látni akarta vajjon az Isten házába vagy Thalia templomába járnak-e többen...”³⁴

Azután a feltett kérdésekre P. Guardián kifejti, hogy az atyák beszédjüket nem kötelesek előzetes cenzurának alávetni, mert ez nincs szokásban. Bár ő meg szokta hallgatni a magyar és német szentbeszégeket, de visszaélést nem tapasztalt; legfeljebb P. Szaniszlónak a fajgőgről már eléggé régen elmondott beszéde lehetne kifogásolható.³⁵

Az atyák válaszában őszinteségét mi sem bizonyítja jobban mint az, hogy jóllehet az egymással való érintkezés és előzetes megbeszélés lehetősége is ki volt zárva, a keresztkérdésekre adott válaszok mégis minden egyes esetben pontosan megegyeznek.

Most röviden még a többi kihallgatás mellőzésével vesszünk egy röpke pillantást P. Szaniszlónak Vizhoffer 10 kérdésére adott feleletére, amint őszinte, nyílt lélekkel, minden szépités nélkült tárja fel előttünk egész egyéniségét.

Kitűnik, hogy 43 éves és 13 éve lakik a pesti rendházban. Az elmélkedéseken, hacsak betegsége nem akadályozza mindig résztvesz. A közös gyakorlatok alól nem vonja ki magát, hanem törekszik a rendszabályoknak és minden kötelességének lelkiismeretesen megfelelni. Az esti hazamenetelre vonatkozó közlése azonos házfőnöke ismert válaszával. A civil ruha használatáról közli, hogy egészségének helyreállítása céljából járt Karlsbadban is. Ott körülbelül egy hónapig rendi ruhában látogatja a fürdőket. Minthogy azonban az emberek szemét nagyon sértette, civil ruhát öltött. Amikor pedig Pesten dr. Ivánovits homaeopáticus házában gyógykúrán volt, gyötrő melanchóliájának elűzése céljából német színházba ment s hogy embertársait meg ne botránkoztassa, ismét civil ruhában jelent meg. Mivel pedig másoktól megtudta, hogy az emberek így is felismerték, a színháznak egyszer s mindenkorra

búcsút mondott és civil öltönyétől is végleg megvált. Majd elmondja, hogy tonzurát állandóan hord. Vizhoffer megjegyzi itt, hogy ezt háziönöke is megerősítette. Arra a kérdésre, hogy szónoklataiban hányszor használt szabad gondolkodásra valló kifejezéseket, kijelenti, hogy beszédében csak olyan dolgokat mond, amit vallása, Jézus Krisztus törvénye, lelkiismerete, az igazság és szent meggyőződése diktál. Kijelenti, hogy véleménye szerint nemcsak a szegényeknek, hanem a gazdagoknak és előkelő családból származottaknak is meg kell mondani az igazságot. Vizhoffer a jegyzőkönyvben kiemeli, hogy P. Szaniszló szobájában, akit, — mint a többi atyákat, — szintén hirtelen lepett meg s így semmit eltüntetni nem tudott, semmiféle civilruhát nem talált. Majd hozzáfűzi, hogy igen jó benyomást keltett; rendkívül kedves volt és lelkiismeretesen válaszolt.³⁶

Pár nappal a kihallgatás után (márc. 11.) Vizhoffer felír Esztergomba és leszögezi, miszerint semmiféle erkölcsileg kifogás alá eső dolgot nem tapasztalt. A rendi fegyelem orvoslására azt indítványozza, hogy a lazább fegyelmű rendtagokat helyezték más kolostorba. A jövőben pedig nem szabad annyi fiatal rendtagot a pesti kolostorba küldeni.³⁷

1838 ápr. 26-án a Vicarius Capitularis, a Pozsonyban székelő P. Horváth Lipót provinciálishoz szigorú hangnemben megszerkesztett átiratot küld. Benne a pesti barátok fegyelmi állapotát nehezményezi, nyilván bécsi nyomásra, mert még a szavak is megegyeznek gr. Pálffy Fidélével. (Ez ügyben a kapcsolat és kölcsönös tájékoztatás állandóan megvolt Bécs és Esztergom között.) A vádakát itt újra megismétli. Majd felsorol névszerint öt atyát, (P. Gegő Nicefort már előzőleg elhelyezték) akiknek a pesti rendházba való helyezése nem volt szerencsés dolog, mert „a világ szellemétől még vannak fertőzve... és nem szolgálnak a hívek lelki épülésére“. Ezek között jöllehet Albach nincs megemlítve, illetőleg neve át van húzva, mégis mikor sorbaszedve külön-külön felemlíti az egyesek hibáját, akkor P. Szaniszlóra is ráhúzza a vizes lepedőt.

Bűnösnek kiáltja ki és fejére olvassa, hogy még gyengélkedése alkalmával sem lett volna szabad megfélemlenie szerzetesi állapotáról és az Úr tanításáról: — „iaj a világnak a

botrányok miatt“. — Végül kijelenti, ha Pestén óhajt maradni, akkor a rendszabályokat tartozik szigorúan megtartani, s mint hittanár előadásait is úgy ossza be, hogy a közös gyakorlatokon mindig meg tudjon jelenni. Végül újra megnevez 5 atyát, akiknek elhelyezését követeli a legközelebbi rendi káptalan alkalmával. P. Szaniszló itt is hiányzik közülük. Erről az átiratról és az eddigi fejleményekről értesíti Kollár püspök 1838 ápr.³⁸ 26-án a bécsi kancelláriát és Vizhoffert is. Június 22-én gr. Pálffy Fidél újra elhelyezéseket sürgető levelet ír Eszergomba. Erre a Vicarius Capitularis már jún. 26-án, majd júl. 24-én értesíti a Cancelláriát, hogy a P. Provinciálisnál ismételten megsürgette, hogy P. Gasparich Kilitet haladéktalanul (sine mora) helyezték más rendházba, s egyben megnyugtatta gr. Pálffyt, hogy ez hamarosan be is következik.³⁹ (Ime a bécsi nyomás.) A helytartótanács azonban nem nyugszik meg. Júl. 25-én újra tollat ragad gr. Pálffy s megint a dispoziációt sürgeti. Sőt most már P. Wagner Kapisztrán házfőnököt, ezt a közismerten igénytelen, jámbor embert egyenesen azzal gyanúsítja, hogy azért kedvez a laza szellemnek, hogy legközelebb újra provinciálisnak válasszák.⁴⁰ (Ennek azonban, amint látni fogjuk, semmi reális alapja nem volt.) Aug. 1-én a Vicarius Capitularis a provinciálishoz küldött átiratában kifejezetten meg is mondja, hogy a Cancelláriától júl. 25-én 915/pr. sz. alatt kapott kívánság alapján kéri az elhelyezéseket..., hogy a rend és a fegyelem helyre álljon.⁴¹ Aug. 3-án Pálffy ismét levélben sürgeti. Amint Vizhoffer 1838 aug. 4-én Kollárhoz írt leveléből kiviláglik, P. Gasparich Kilitet akkor már eltették Pestről s helyébe a buzgó P. Horváth Leó került. A hazafias magyarságnak ez annyira nem tetszett, hogy többé nem akartak szentbeszédet hallgatni. Ezen írás szerint a többi kifogás alá eső páterek sorsáról az aug. 7-én Pozsonyban megtartandó káptalani ülés fog dönteni. Vizhoffer még megjegyzi, hogy P. Albach Szaniszló eltávolítása már egyáltalán nem indokolt. Szentbeszédeibe nem kever kifogásolható részeket. A közös gyakorlatokon mindig résztvesz. Színházba egyáltalán nem jár. Csupán két alkalommal nem érkezett haza a kitűzött időre növénygyűjtése alkalmával, melyet nyáron szerénységgel párosult komolysággal, rendi öltönyben szokott űzni.⁴²

A rendi káptalan aug. 7-én ült össze. Annak lefolyásáról P. Horváth Lipót provinciális 1838. aug. 19-én Kollár püspökhöz címzett leveléből értesülünk. A provinciális szavainak értelmében a rendi káptalan-ülés egyik előre kitűzött célja az volt, hogy a *pesti rendház valamennyi tagját elmozdítsa*. Ime itt van a kérdés megoldása. Egyenesen azért ült össze a kormánytanács, hogy Pestről minden rendtagot menesszen. Ment is valamennyi; az egy házfőnökhelyettest — akit Vizhoffer is „igaz izraelitának“ nevezett — és egy szentéletű laikus testvért leszámítva. A házfőnök, — akj ellen felhőzött vádak harnisak — önként lemondott. Maga a P. Provinciális utasítja vissza ama vádat, mintha a P. Quardián ez a „jó férfiú“ azért nem törekedett volna fegyelmet tartani, mivel a provinciálisságra pályázott. Szerinte ez teljesen légből kapott vád, mert P. Wagner Kapisztrán megválasztása alkalmával is csak rendtársai külön kérésére volt hajlandó elvállalni e magas tisztséget és 3 év múlva örömmel helyezte az ő vállára. Különben pedig a rendi szabályok értelmében még a lehetősége is ki van zárva, hogy a legközelebbi káptalanon ő legyen a tartományfőnök, mert szigorú szabály írta elő, hogy magyar, német és szláv rendtag felváltva választassék. Már pedig P. Kapisztrán a német részt képviseli, míg a következő káptalanon megmáshatatlannul (immutabiliter) szláv Páttert kell választani. E vádat tehát nyilván rosszindulat sugallta. A provinciális átíratát azzal fejezi be, hogy a Pestre került rendtagok, mind komoly kipróbált szerzetesek, kik bár ékesszólásban elmaradnak az előbbiektől, de példás és buzgó emberek s így reméli, hogy nem lesz ellenük kifogás.⁴³

Aug. 24-én Kollár püspök mindezekről értesíti gr. Pálffy Fidél és köszöni fáradozásait. Aug. 28-án Pálffy válaszol Esztergomnak, hogy a jövőben is szíves készséggel fogja észrevételeit közölni.⁴⁴ Ezzel be is fejeződik a lefolytatott inquisitio.

Lehet, hogy kissé hosszadalmasnak tűnik fel mindezek letárgyalása. De meg kellett tennünk, hogy P. Albach Szaniszló életének nagy kérdőjele körül — „miért kellett Pestről távoznia“ — az immár 100 éves homályt eloszlassuk. Látjuk, hogy a kérdés nem olyan egyszerű, mert több motívum találkozik,

melyek közül legerősebb Bécs nyomása volt. Ennek eredményeképpen — kettőt leszámítva — az összes rendtagok búcsút mondtak Pestnek s így bár Bécs az Ő elhelyezését kifejezetten nem követelte, mégis elősegítette.

Tehát a szónoki triász kiváló képviselőinek „az alattomos besúgók intrikája miatt nem volt maradása a pesti kolostorban“. Albachot 13, Gegőt 5, Gasparichot 3 évig túrték meg Pesten, hogy azután messze száműzzék őket a rendtartomány másik határára; egyiket Kismartonba, a másikat Szombathelyre, a harmadikat pedig a Pozsony melletti Szentantal kolostorba...⁴⁵

P. Szaniszló elhelyezésének híre leverőleg hatott Széchenyire s a többi minden rangú tisztelőjére, kik a lelkes Brunszwick grófnővel az élen kérvényt írtak alá meghagyatásáért; de eredménytelenül.⁴⁶

Rendi kortársa mondja róla; jelleme tiszta volt, cselekedetei pedig nem hazudtolták meg szavait. Életének delén, 43 éves korában hagyta el Pestet; hogy odá soha többé vissza ne térjen.⁴⁷ Ez a tiszta jellemű, egyszerű ferences, akinek az életrajzírók szerint életmódja még szigorúbb volt, mint tanítása, alázatos szerzeteshez illő engedelmességgel fejet hajtott és dicsősége tetőpontján szótlanul távozott Pestről azzal a gondolattal, hogy jobb méltánytalanságot szenvedni, mint elkövetni.

Egész természetes, hogy Pest rajongva szeretett szónokának elhelyezése nagy port vert fel. Minden követ megmozgattak visszahozataláért. De eredmény nélkül. Hiába írták alá a kérvényt a legelőkelőbb nevek viselői. Albach Kismartonban maradt haláláig. „Semmi nyoma, sincs azonban annak, hogy száműzetésében a püspöki karnak része lett volna és, hogy ezzel a ténnyel az állítólagos Albach-féle szociális programot a magyar katolikus egyház vezetősége kárhóztató ítélettel illette volna. Az esztergomi prímási levéltárban semmi jele sincs annak, hogy 1838-ban valami eljárás folyt volna ellene.“⁴⁸

¹ P. dr. Burka Kelemen O. F. M. közlése nyomán.

² Gulyás Elek: Guzmics Izidor és Kazinczy Ferenc közti levelezés. 1822—1831-ig. Esztergom. 1860. 190. l.

³ Hevesy J.: P. Albach. Fővárosi Lapok. 1866. 73. sz.

⁴ Munkánk más helyén a levelet teljes egészében hozzuk. Novum Protocollum. Conventus Pestiensis. 56—59. l.

⁵ P. Kiss Elemér: Tűzcsóvák a magyar égen. Ijűtség. 1933. 215. l.

⁶ Zichy Antal: Gr. Széchenyi I. naplói. Bpest. 1884. 64. l. (A következőkben „Zichy: Naplók” jelzéssel idézzük.)

⁷ U. o.

⁸ Pulszky Ferenc: Jellemrajzok. Bpest. 67. l.

⁹ Gulyás Elek i. m. 198. lap.

¹⁰ Kazinczy: Pesti utam és Napló c. kéziratából idézi Bártfai Szabó L. A Sárvári—felsőbüki gr. Széchenyi cs. története: III.

¹¹ Fekete Antal: Gr. Széchenyi I. Vallásossága. Bpest. 1936. 43. l.

¹² Kurtz V. 532. l. i. m.

¹³ Hevesy J.: i. m. 73. sz.

¹⁴ Kurtz V.: i. m. 532. l.

¹⁵ U. o.

¹⁶ Haugh Béla: Széchenyi és Kossuth. Alkotmány 1911. évf. 302. sz.

¹⁷ P. Farkas Szeráfín O. F. M.: Scriptores Provinciae Hungariae Reformatae. 1879. Pozsony. 146. l.

¹⁸ U. o. 141. l.

¹⁹ Kurtz V. i. m. 533. l.

²⁰ Dr. Csatkai Endre: P. Albach. Soproni Hírlap. 1941. dec. 25.

²¹ Varga Zoltán: Széchenyi vallásossága. Protestáns Szemle. 1934. 303. l.

²² Hevesy J. i. m. 73. sz.

²³ P. Pusztay Gábor O. F. M.: Belvárosi Ferences Templom. Új Magyar Szalon. VI. évf. 4. sz.

²⁴ Pulszky Ferenc: Assiszi Szt. Ferenc és a ferencesek, mint az újkor kezdeményezői. Budapesti Szemle. 1886. 116. l. és „Életem és korom” c. könyve. I. k. 136. l.

²⁵ Primási levéltár. Religiosi. Fasc. 11. gr. Pálffy Fidél jelentése.

²⁶ Primási levéltár. Religiosi. Fasc. 11.

²⁷ U. o.

²⁸ U. o.

²⁹ Dr. P. Burka Kelemen O. F. M.: Adalékok a pesti barátok XIX. sz.-i történetéhez.

³⁰ U. o.

³¹ Primási levéltár. Religiosi Fasc. 11.

³² U. o.

³³ U. o.

³⁴ U. o.

³⁵ U. o.

³⁶ U. o.

³⁷ U. o.

³⁸ U. o.

³⁹ U. o.

⁴⁰ U. o.

⁴¹ U. o.

⁴² U. o.

⁴³ U. o.

⁴⁴ U. o.

⁴⁵ Dr. P. Burka Kelemen i. m.

⁴⁶ Zichy Antal: Naplók, és Viszota Gy.: Naplók. IV. k. 1838. nov. 18.

⁴⁷ Kurtz V.: i. m. 533. l.

⁴⁸ Fekete A.: i. m. 44. l.

4. A melanchólia évei.

Gemelli találóan nevezi Albachot Magyarország Lacordaire-ének.¹ Annak a Lacordairenek, aki szerint: „minden mélyen látó elme, minden mélyen érző szív melanchólikus.” E szavak beteljesültek szónokunkon is.

P. Szaniszló dicsősége tetőpontján volt kénytelen távozni sikereinek színhelyéről. Szerzeteshez illő alázatossággal, szó nélkül hagyta el Péstet. De megérthetjük, hogy ez a félreállítás és hallgatásra kárhoztatás — tekintve kiváló képességét és éppen a szónoklásban való örömét és felüdülését — neki sem volt mindegy. Ettől kezdve bizonyos melanchólikus hangulat jelentkezik nála s ezt még csak növelte állandó betegsége. Ez a borúlátás később fokozódott, úgyannyira, hogy bizonyos lelki meghasonlás jelentkezik nála. Dicsősége és kiváló képessége fel-felragyog még rövid időre. Különösen pozsonyi hallgatósága szolgáltatott neki fényes elégtételt. De azután örökre elnémul Isten szolgája. Visszavonul. Szent Ferenc madárdaltól illatos lelkületével felkeresi az erdei magányt, gyűjti a növényeket és ásványokat. De lássuk részletesen.

Kismartonba kerülése után a rendi schematismus szerint mint kiérdemelt, tényleges (actualis emeritus) és nagybőjti szónok szerepel. Kurtz Vilmos idézett munkája szerint egy ideig népmisszionáriusként is működött.

1839-ben Sztankovits püspök meghívására Győrbe érkezett s a püspök és a nép részéről kitüntető fogadtatásban részesült. Majd a püspöki székesegyházban óriási siker közepette a „Miatyánk”-ról mondott bőjti szentbeszédeket.

Rendtársai mindig szerették és nagyrabecsülték P. Szaniszló kiváló tulajdonságait. S amikor a Rendben adományozható legnagyobb címmel tüntették ki, mintha csak kárpótolni

akarták volna a rajta esett méltánytalanságokért. Ezt a kitüntetést az „Acta Capitularis Provinciae“ hasábjain 1839 aug. 11-én írásban is megörökítették. Benne elismerik az ígehirdetés terén szerzett különleges érdemeit, mint aki a szerzet számára is dicsőséget és elismerést harcolt ki. Ezért a rendi tanács elhatározta, hogy neki a „Consultor habitualis“ címet (mely a Consultor emeritust is megelőzi) adományozza. Amikor ezt a következő napon a választó káptalan előtt kihirdették, minden egyes rendtag teljes elismerésével találkozott és a gyűlés óriási tapsban tört ki.²

Használó hangnemben megszerkesztett emlékező sorokban adózik neki a „Protocollum Provinciae“, mely a neki ajándékozott magas kitüntetést, kiváló lelki tulajdonságaival, egészen egyedülálló szellemi műveltségével, különösen pedig számos éven keresztül óriási tömeg jelenlétében a legnagyobb dicséret közepette elmondott, ügyesen és szorgalmasan kidolgozott szentbeszédeivel okadatolja. Majd leírja, hogy nemcsak hazánkban, hanem külföldön is oly hírnévre emelkedett, hogy még idegen püspökök és magas állami vezetők körében is kiválóságának dicsérete visszhangzik. Mindenki tiszteli és elismeréssel adózik iránta. Kell tehát, hogy akit a világ ily feltűnő módon megkülönböztet, az előtt az anya-rendtartomány is meghajtsa az elismerés zászlóját.³

1840 két örömet is rejtgetett számára. Februárban Magyarországon való tartózkodása alkalmával ellátogat hozzá Liszt Ferenc és Hófer Lajosnál tiszteletére hangversenyt rögtönzött.

Utána hamarosan Pozsonyban találjuk Pyrker egri érsek kérésére, — aki maga mindenáron hallani akarta az ékesszóló szerzetest, — és a közóhainak is eleget akart tenni, mert mint Pulszky írja „a farsangi táncvigalmak végével a főrendi nők is szellemi multság után sóvárogtak“. Tehát ők is Pyrkert kérték közbenjáróul; azonkívül József nádor határozott kívánságára Kopácsy primás Pozsonyba hívta meg az országgyűlés alkalmával nagybőjti szónokul. P. Szaniszló szívesen tett eleget a meghívásnak. Szülővárosában régi hallgatóival állt szemben. Az országgyűlés előkelőségei a délutáni órákban a jezsuiták templomában gyülekeztek körülötte. Szószéke kö-

rül találjuk Széchenyit, Deákot, Pulszkyt, az alsó- és felső-tábla tagjait, a társadalom minden rétegének képviselőit.⁵

Még a követek és a főnemesek is csak úgy tudtak maguknak helyet biztosítani, ha a jóval korábban templomba küldött cselédekhez eljuthattak, hogy ezektől addig elfoglalt helyüket átvegyék.

Beszédeinek tárgyát a három isteni erény: a hit, remény és szeretet képezte. E témakört széles mederben tárgyalta és a következő felosztásban tárta hallgatói elé. Márc. 20-án az Isten iránt való szeretetről, márc. 27-én önmagunk-, ápr. 3-án embértársaink-, ápr. 10-én hazánk-, (ezzel ragadta leginkább magával hallgatóit) és ápr. 17-én, nagycsütörtökön, az egész emberiség iránt való szeretetről beszélt s ez méltó befejezése volt az egész sorozatnak. Rendkívül szép beszédének hatása Kapisztránra emlékeztetett.⁶ „Ebben a felebaráti szeretetről szóló beszédében a jobbagyok és a zsidók emancipációjára is kitért. Tette ezt abban a Pozsonyban, ahol Pulszky szerint: a polgárság különös ellenszenvvel viseltetett a zsidókkal szemben s oly hallgatóság előtt, melynek nagyobb része megvetéssel tekintett e népre s csak akkor érintkezett vele, ha pénz-bajokba keveredett”.⁷

Márc. 6-án a hitről szóló beszéd elhangzása után a keserű csalódásokon átment, megrongált egészségű Szaniszló atyát névtelen levelekkel próbálták ijesztgetni, hogy hagyjon fel a hiú szabadelvűsködéssel és hirdesse az egyedül üdvözítő hitvallást.⁸ Márc. 13-án a reményről beszélt. Szívéből és keserű tapasztalataiból merítette gondolatait, amikor: „Minden földi vágy és remény hiú voltát s annak, amit legforróbban óhajtottunk, sokszor áldás helyett átokká válását emlegette.”⁹

P. Albach e beszéd sorozatba beleadta minden energiáját. Elővette sziporkázó godolatszárnyalását és szónoki tehetségének minden hatalmát. A siker nem is maradt el. Szem- és fültanuk bizonyossága szerint beszédeinek a hallgatók kedélyére tett hatása leírhatatlan. Széchenyi, beszédei megkezdésekor mintha aláhanyatlást fedezett volna fel. De ezt a benyomást „a honszerелеmről tartott fenséges szónoklata menten kitörle s pár nap múlva a nála ebédelő 20 vendég közt Albachnál ünnepelebb egy sem volt.”¹⁰

A nagycsütörtöki beszéd után Széchenyi vendégségében való ebéd alkalmával P. Szaniszló kijelentette; tudja, hogy ez volt utolsó nyilvános szónoklata és éppen azért nem is habozott meggyőződését nyíltan kimondani és az emberszeretetet a politikusok elé iránytűnek odaállítani.

Beszédei különösen az országgyűlés tagjaira oly nagy és rendkívüli hatással voltak, hogy „kezet szorítva tettek fogadást a haza boldogulásának ily szellemben való munkálására.”¹¹ Emellett azonban e beszédei már bizonyos, a radikalizmus felé való eltolódást mutatnak. Kitűnik ez a Széchenyire tett benyomásból; azonkívül, állítólag egyes egyházfőkben is visszatetszést váltottak ki. Kossuth pártja viszont úgy érezte, hogy teljesen az ő emberük. A párt egyik főembere, Pulszky Ferenc emlékezéseiben Albach hatását Kossúthéhoz hasonlítja.

1840 dec. 27-én Pest legelőkelőbb polgárai kérték Kopátsy József prímás engedélyét, hogy a következő évben a nagybőjti szentbeszédeket Albach náluk tarthassa. A kérvényben az ország előkelő nevei szerepelnek. „A hercegprímás 1841 január 11-én Albachhoz intézett levelében megadja a kért engedélyt, felhívja a figyelmét arra, hogy az indifferenzizmus mindinkább elharapódzik és kijelöli azokat a területeket, ahol missziója alkalmával meg kell erősítenie az emberek hitét, hogy ennek a pusztító áramlatnak gátat tudjanak vetni, egyúttal azt a határozott kívánságát fejezi ki, hogy elmondott beszédeit juttassa el hozzá, hogy költségén kinyomathassa. Ez világosan mutatja, hogy mennyire becsülte őt legfőbb egyházi előljárója, a magyar katolikus egyház feje. Albach azonban január 24-i válaszában torokgyulladásából fakadó rekedtségre hivatkozva kitért a megbízatás elől.”¹² A nagybőjti szónoklatokat azonban megtartotta, amelyeket nemcsak kismartóniak és környékbeliek, hanem sok bécsi is hallgatott.

P. Szaniszló tehát Pozsonyból való hazatérése után minden nyilvános szerepléstől tartózkodott és annyira visszavonultan élt, hogy még hírlap is csak igen ritkán került kezébe.¹³ Idejét azonban most sem töltötte tétlenül. Nagyon szeretett a természettudományokkal foglalkozni. Különösen a fűvészet, az ásványok és a „légtünettan” érdekelte. Reá jellemző felkészültség és alaposság mutatkozik meg ebben a munkájá-

ban is. Naponta 5—6 órát is eltöltött növénygyűjtéssel a Lajta hegységben. A szájhagyomány szerint egy ilyen alkalommal orvvadásznak nézte egy vadász. Rálőtt, de szerencsére nem találta el. Ettől kezdve tudományos útjára mindig piros esernyővel indult. Szerzetest jellemző türelemmel és kitartással 35 éven keresztül folytatta ezt a tudományos kutatást, ugyanis nemcsak Kismartonban gyűjtögetett, hanem régebbi állomás-helyein is.

Igy élt Szaniszló atya a természettudományokba mélyedve, teljes visszavonultságban, látszólag, mintha a külvilágról tudomást sem szerezne, pedig lelkét nagyon is mélyen érintették a közben zajló események és a mellőztetése. Igen fájt neki az áthelyezés, és szeretett öccsének, Szaléz győri bencés tanárnak 1845-ben bekövetkezett halála. Valószínűleg „a rajta esett méltatlanságon érzett elkeseredése hajtotta őt egyre jobban a szélsőség felé,”¹⁴ és bizonyos fokú meghasonlás kajaiba. „Úgy áll előttünk a negyvenes évek Albachja, mint aki keserűségét magába fojtja s közben reménykedő szemmel lesi az új tanok térfigyelését,”¹⁵ melytől a régi világgal való felszámolást várta.

1841 november 8-án barátjához Steinacker Gusztávhoz intézett levelét a hazája újjászületése iránti lelkesültség jellemzi és benne mint jó hazafi jelenik meg szemünk előtt. „Hát én, aki szobácskában ujjongva örvendek afelett, hogy Magyarország a jog, igazság és szabadság szent szavát végre valahára megérté... rossz hazafi vagyok?”¹⁶ Emellett, mint Kossuth és a „Pesti Hírlap” lelkes híve jelenik meg előttünk. „Én, ki mióta a „Pesti Hírlap”-ot olvasom, annak vezetőjét a magyar ég legtündöklőbb csillagának tartom e lánglelkű s valódi hazafinak minden szava mintha lelkem mélyéből vétetnék.”¹⁷ Nagyra értékeli a magyar nyelvet, megcsodálja Eötvös „Karthauzi”-ját. Azt állítja, hogy „a magyar alkotmányban nemcsak egyes osztálynak, — mely égbekiáltó jogtalanság lenne — hanem a haza minden gyermekének” részesednie kell.

1848 őt is felkavarta. Hogy mennyire bizakodó és izgatott várakozással nézett a forradalom elé — kiténik 1848. jún. 28—29-én kelt 14 oldalt kitevő leveléből. „Tudom, hogy... írni fogsz nekem..., ha majd az Európát megrázkódtató for-

radalom első rohama a világ ítélőszéke elé leend állítva. Az első hetekben hidd meg folyvást remegő, bár reám nézve végtelenül kellemes izgatottságban voltam és oly kimondhatatlan belső boldogságot éreztem, mint soha életemben. A jog és szabadság nagy szellemének nyilatkozatai, melyektől Lajos Fülöp korában meg voltunk fosztva, egészen s kimondhatatlan örömmel tölték el keblemet. Ah barátom, mit is érnek a sovány szavak a szabadság vágyától lángoló lélek ellenében! Gondold meg csak édes Gusztávom, — a mostani politikai változatosság szelleme még zárdánk vastag falain is áthatolt.¹⁸ A levél további részében kitűnik, hogy egyes rendtagok a rend belső átalakulását kívánták, melyet P. Szaniszló is „feletle szükségesnek” tartott. Rendtársai őt szemelték ki az átalakítás végrehajtására, s a legközelebbi választások alkalmával közbizalommal óhajtották tartományfőnöknek választani. Ő azonban e megtiszteltetést elhárította magától. Mint maga mondja ugyane levélben: „részint betegeskedésem miatt, részint pedig azért, mert most minden átalakítást feleslegesnek vélek, — miután a mai idők szelleme nem akarván magát meghazudtolni — a szerzetes rendek eltörlésének egész biztonsággal nézünk eléje. — Egy pár évvel vagy évtizeddel előbb vagy utóbb, de ez okvetlen bekövetkezend.”¹⁹ Ennek ellenére az 1848. aug. 18-án megtartott választó gyűlésen a tartományfőnöki tisztségre Gölessény Pontaleo 70, Albach pedig 41 szavazatot kapott, míg a többiek messze utánuk kullogtak.²⁰ Levelének további részében kifejti, hogy az egyháznak az iskolákra való befolyása is meg fog szűnni és ez a képzettségre és oktatási szabadságra nagyon előnyös lesz. Majd hozzáteszi, hogy rendtársainak is ilyen értelemben felelt.

Ime, a természettudományba temetkező negyvenes évek Albachja meglehetősen nagy elkanyarodást mutat a régitől. Bizonyos melanchóliával párosult nyugtalanságot tapasztalunk nála. Azonkívül nincsen kedvére, hogy a rend kebelében is bizonyos szigorítások történnek. Ez tűnik ki a fent említett 1848-ban írt leveléből is. „Az uralgó ármány szelleme felettünk szegény emberek felett is kezdi áldását kiterjeszteni. Nekünk vén embereknek, itt benn a zárdában missziók és prédikációk tartatnak, melyeket mi magunk is éppúgy képesek volnánk

tartani. Sat. Sat. Szóval: in optima forma, a középkort akarják visszavarázsolni. E buzgó gondoskodásnak egyik első következménye: a klauzurának szigorú őrzése és elzárása.²¹ Ilyen belső vívódások közt találjuk szónokunkat ezekben a kritikus forradalmi években. Valósággal átjárták szívét és lelkét a kor eszméi. Ehhez járult még, hogy régi betegsége, a gyomorköszvény még csak súlyosbodott s így igen megviselte. Imáiban sokszor kérte az isteni Üdvözítőt: „Szabadítaná meg őt”; „vagy adjon neki erőt szenvedései elviselésére”, de mindig hozzátette: „legyen meg a Te Szent akaratod.”²²

Látjuk tehát, hogy lelkivilágában kettősség mutatkozik még. Megnyugszik Isten akaratában. A lelke azonban forrong. A kor eszméinek valóra válása magával ragadja. A bécsi forradalom és a magyar szabadságharc szívügyévé lesz. A szabadság eszméje nagyon is mélyen gyökerezett szívében. Úgyhogy „mikor a bécsi forradalmi vívmányok veszélybe kerültek és a császári hadsereg körülfogta a várost, egészen kétségbeesett.”²³ Közben Pulszky, a magyar kormány bécsi kiküldötte kiszökött a városból, hogy a magyar kormány segítségét kérje és Kossuthéknak megvigye a hírt, hogy a bécsiek szívósan védik magukat a császári seregek ellen. A fiatal politikus útközben felkereste Albachot és Schiller szavaival lépett be cellájába: „Die Weltgeschichte ist das Weltgericht.” E szavakra így szólt P. Szaniszló: „Ne legyen oly keserű, a magyar nemességnek volt szép oldala is, nem érdemli meg, hogy a horvátok járma alá kerüljön.” Pulszky szavait u. i. félreértette s azt hitte, hogy Jellasichek újra Pestnek tart. Midőn azonban elmondta neki a bécsi eredményeket és a sereg kudarcát, az ellenállás hírével egészen felvillanyozta. Az arca örömtől ragyogott... és azt hitte, megjött az ideje egy becsületes kiegyezésnek, akkor amidőn elleneink is meggyőződhetnek a magyar nemzet lelkesedéséről, s ellenállásának erejéről.²⁴

A bécsi forradalmat azonban hamarosan leverték és úgy látszott, hogy a magyar sem tarthatja magát soká. Az osztrák hadsereg 1848 dec. 16-án bevonult Nyugatmagyarországbá. Kismartonban első dolguk volt, hogy a hercegi kastéllyal szemben bitófát állítottak fel — „és a parancsnok felhozatta a klastromból Albachot. Roppant keményen beszélt vele és ki-

mutatott az ablakon az akasztófára és így fenyegette meg a lelkes hazafit.²⁵ Ebből ara lehet következtetni, hogy szónokunk Kismartonban sem hallgatott, hanem hazafiás meggyőződését nyíltan megvallotta.

1850 óta megjelenik barátjánál, a szomorú állapotban levő gr. Széchenyinél, ki őt mindig nagyon tisztelte. Levelei és személyes látogatások útján mindent megtett, hogy a Legnagyobb Magyar lelkiismereti marcangolásait megszüntesse. Végül is... „Albach beszélgetései ingatták meg Széchenyi rögeszméit, amikor lassankint szépszerével bánva vele nyugodtabb lett.”²⁶ 1853-ban Széchenyi tényleg kissé megnyugodott.

Albach betegsége is folyton súlyosbodott. Ezért 1851. áprilisában roncolt egészségének helyreállítása céljából tengeri fürdők használatára Steinacker Gusztáv barátjához Triesztbe utazott. Egy teljes hónapig élvezte szíves vendégszeretetét. Minthogy súlyos betegsége miatt civil öltözékben érkezett, barátja meg sem ismerte. Mikor azután csengő hangján megszólította, könnyes szemmel borultak egymás nyakába. Felejthetetlen napokat töltöttek el együtt. De e szép napokat gyakran megzavarták Albach szenvedései. Ő azonban ezeket bámulatos türelemmel viselte el és beszélni sem szeretett róla.

Majd Steinacker leírja trieszti napirendjét.²⁷ Elmondja, hogy fájdalmai enyhítésére naponként 5–6 órát sétált. Délben levesen kívül alig evett valamit és úgyszólván csak fekete-kávéval táplálkozott. Megkívánta, hogy miatta a házirendet meg ne bontsák. Kérte, hogy éppen azért vele senki se törődjék. E téren sokszor a „makacsságig gyengéd” volt. Este korán feküdt, de az ágyban éjfélig, sőt még tovább is elolvasgatott. Reggel azonban későn kelt. Itt olvasta Byron műveit, melyek közül a „Kain” c. költemény volt rá nagy hatással. Igen sok saját egyéni tapasztalataival és nézeteivel egyező körülményt talált benne.²⁸

A tengeri fürdőzést nem sokáig folytatta, mert hatásuk nem volt számára kedvező. A kínálkozó alkalmat felhasználva Velencébe utazott. Ez igen kellemes hatással volt rá. Felüdülve

tért vissza Kismartonba. Steinacker barátjával 1851 őszén találkozott utoljára, de később is szeretettel érdeklődött sorsa iránt, bár betegsége súlyos gyomorrák és köszvényrohammá fejlődött. Ekkor már tollat is alig tudott kezébe venni. Mindamellettt élete végéig állandóan dolgozott. Utolsó levelét 1853. január 6-án írta Steinacker Gusztávhoz. Betegségében angyali türelem, Isten akaratában való megnyugvás és bizalom voltak fő erényei. Valósággal sóvárgott már az örök élet után.²⁹ Vágyát e néhány szó fejezi ki legtökéletesebben: „Cupio dissolvi et esse cum Christo“. Bár készenlétben várakozott a „halál testvérré“ mégsem sejtette oly közelinek, mint az bekövetkezett, mert csak néhány héttel azelőtt festette újra szobáját és több ruhaneműt készíttetett. — Végre is minden út a sírba torkollik. A pap útja is. Fáradt szíve nyugalmat keresve visszakívánczik az 'édes anyaföldbe, mert elmondhatja sz. Pállal: „Meghalnom, nyereség.“

P. Szaniszló, amikor fogyni érezte erejét, kérte rendtársait, részesítsék az utolsó vigasztalásban. Azok égő gyertyával a kezükben, bűnbánati zsoltárt imádkozva kísérték hozzá a Legméltóságosabb Oltáriszentséget. A halálravált Szaniszló atya ősi szerzetesi szokás szerint először is alázatosan bocsánatot kért egybegyűlt testvéreitől és megújította a szerzetesi fogadalmát. Azután töredeimesen meggyónt és Isten legszentebb akaratán megnyugodva magához vette útravalóul a Szentostyát, majd részesült az utolsókenet szentségében. Így a könyörülő Isten irgalmasságában bízó, megerősödött lélekkel 1853. november 12-én, hosszú szenvedés után kopogtatott az örökkévalóság kapuján.

Halálának híre mély gyászba borította a pestieket. Számos példányban küldték szét a gyászjelentést, melyben az elhunyt barátai és tisztelői szomorú szívvel jelentik, hogy „a pestieknek felejthetetlen emlékü aranyhajú hitszónoka, P. Albach Szaniszló József, ferences áldozópap... hosszas szenvedéseiből a halotti szentségek felvétele után... jobb létre szenderült; munkás, kegyes és áldásos életének 58., szent hivatalának, melyben az isteni igazságot malasztos ihlettel hirdeté 38. évében.“³⁰ (Száműzetésének pedig 15. évében.)

Az elhunyt lelki üdvéért november 26-án 10 órakor

mondtak az egész város részvétele mellett Mozart Réquiemje kíséretében ünnepélyes gyászmisét a belvárosi ferencesek templomában, ahol az Isten ígését annyi áldással és sikerrel hirdette. A templom ugyanúgy; mint szónoklatai alkalmával, most is zsúfolásig megtelt.

Tetemét a kismartoni kolostortemplom sírbojtjában helyezték örök nyugalomra. Utolsó útjára meglehetősen kevés ember kísérte a nagy szónokot. A templom hajója alatti nyugvóhelyét egy 77 cm hosszú és 35 cm széles márványtábla a következő felírással hirdeti: A. V. P. Albach Szaniszló volt provinciai kormánytanácsos és korának leghíresebb szónoka meghalt 59 éves korában.

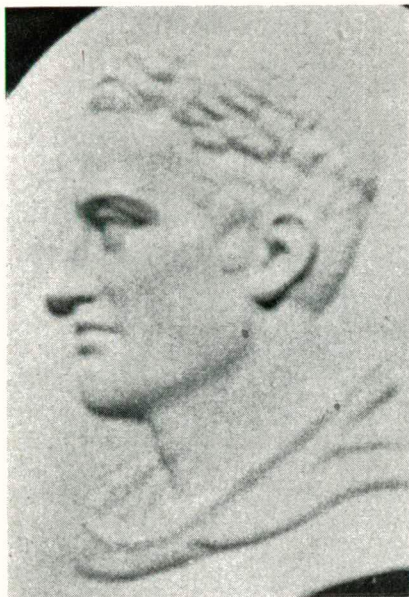
P. Szaniszló esetében is bebizonyosodott, mennyire hálátlan a világ és mily hamar felejt. Mayer Mihály „Erlebnisse Memorabilien“ c. munkájában leírja, hogy a halottas kápolnában összegyűlt papságon kívül a halotti szertartás alkalmával a keresztfolyosón nem voltak jelen még negyvenen sem. A „nemesi“ osztályt pedig három hivatalnok képviselte. Ezek közt Lichtenstern és Grassinger. Ez az író valószínűleg túlzottnak ítél. Látni lehet abból is, hogy egyeseknek épen elmaradásuk miatt keményen és szenvedélyesen fejükre olvas. Így pl.: „Olyan emberek — mondja — mind Kerndl, Sedelmayer etc., akik hosszú idő óta kínozzák az emberiséget, Dravetz, aki országos vásáron egész nap szájtátva szaladgál, s aki naponként több órán át tereferél Motzelt-nál, nem tud egy negyedórát ennek a rendkívüli embernek szentelni.“ Majd könnyes szemmel beszélt el egy társaságban, hogy „ha nem lett volna 20 öregasszony jelen, a legutolsó fráternek sem lehetett volna kisebb kísérete a sírhoz. Alávaló, visszataszító hálátlanság. Az emberi értéket itt valóban nem ismerik.“³¹

Hálás pesti hallgatói kegyeletből porcellán öntvényből készült reliefsjével díszítették a templom szószékének feljáróját.³² Ennek egy T. K. jelzésű másolata a veszprémi rendház ebédlőjében található. E dombormű meglehetősen híven adja vissza Albach arcvonásait. Így legalább halála után méltó elégtételt kapott a kismartoni elfeledettségért. Nem régen került melléje a pesti templomban nagy rendtársának, P. Buttykay Antálnak domborműve, akinek dühörgő, lelkeket felrázó, hűgő orgoná-

hoz hasonlító baritonja, — mint Albachnak méltó folytatása — csak a közelmúltban némult el.

Arcképének kiadása ellen szerénysége tiltakozott. 1837-ben a „Pesti Jótékony Nőegylet“ felszólítására jótékonycéllal könyomathban mégis megjelent.

P. Szaniszlórol készült dombormű; a
veszprémi rendház ebédlőjében.

Eredeti olajfestményű arcképét 1836-ban gr. Széchenyi István megrendelésére Barabás művész festette. Mivel Albach éppen akkor torokbajban szenvedett, azért kendővel a nyakán ült modellt. A kép azonban Széchenyinek ilyen „díszben“ nem tetszett és azért „kijavították.“ Ennek másolata a pesti ferencesek könyvtárában a képgyűjtemény között látható. Ezt az eredeti képet később Bécsbe küldték, hogy kőre rajzolják. Ez el is készült, azonban a képet vagy Bécsben, vagy útközben sérülések érték és szurokfoltokkal került vissza Barabás művészhez, aki azután a képet megsemmisítette, amit később nagyon megbánt, mert P. Szaniszlót másodszori „ülésre“ nem lehetett rávenni. Wagner József Albach halála után újra kőre

rajzoltatta mellképét Barabás által. A kismartoni Haydn múzeumban őrzik, még két eredeti fényképét. (A háborúra való tekintettel, nem fényképezhető le.) Egy gyönyörűen sikerült festményről készült fotográfia van ugyancsak a pesti kolostor könyvtárában. Emellett Kismartonban, ahol — mint már említettük — kevéssé ismerték, 18 évvel ezelőtt egy, a rendház felé vezető utcát neveztek el róla.

Ritka művekből álló könyvtára a pozsonyi rendi könyvtárba került. Ott volt látható még szép ásványgyűjteménye, zongorája és harmóniuma is. Ez utóbbi később Szombathelyre került át a ferences teológia tulajdonába.³³ Kottáit eladták. Felbecsülhetetlen értékű tudományosan feldolgozott növénygyűjteménye és kéziratai pedig, mint már említettük a pesti Nemzeti Múzeum kéziratárába kerültek.

E tüneményes szónoknak életében adósak maradtak s halála után is, mintha emléke homályba burkolódzott volna. Pedig „P. Albach Szaniszlóban súlyos testi szenvedések és erős lelki küzdelmek által edzett, gazdag szellemet, nemes s minden igaz, jó és szép iránt magasztosan ihletett és melegen szerető szívet vesztett a világ.”³⁴

¹ P. Gemelli—P. Takács: Franciskánizmus. Ep. 1933. 340. l.

² Acta Capitularia. Pozsony, 1839 aug. 11.

³ Protocolum Almae nostrae Provinciae S. Mariae. Inchoatum a. 1830. Aug. pag. 185. Dr. P. Burka Kelemen közlése nyomán.

⁴ Pulszky F.: Életem és korom. I. 177.

⁵ Brisits Fr.: Újabb egyházi szónckaink 57. l. és Viszota: Naplók. 1840 III. 6. IV. kötet.

⁶ Pulszky F.: Életem és korom. I. 174.

⁷ U. O. és Pulszky: Asszisi szt. Ferenc és a ferencesek, mint az újkor kezdeményezői. Budapesti Szemle. 1886.

⁸ Zichy A.: Széchenyi naplói. 607—608. l. és Viszota: Naplók. 1840 III. 12—27. ápr. 17. IV. kötet.

⁹ U. o. 608. l.

¹⁰ U. o. 608. l.

¹¹ Hevesy: i. m. 73. sz.

¹² Fekete A.: i. m. meríti az esztergomi prímási levéltár anyagából. Archivum Eccl. Prim. Kopátsy. Cat. 22. Martini 4., 5.

¹³ Pulszky: Életem és korom. II. 185.

¹⁴ Fekete A.: i. m. 45. l.

¹⁵ U. o. 45. l.

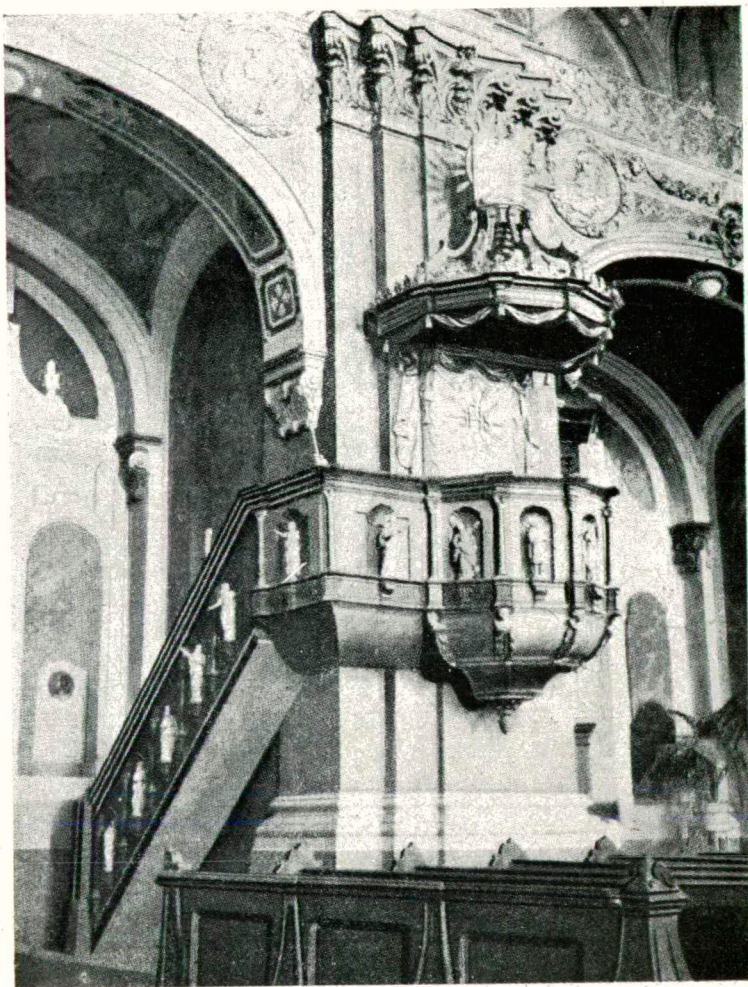
- ¹⁶ Hevesy: i. m. 74. sz. 303. l.
¹⁷ U. o.
¹⁸ Hevesy i. m. P. Szaniszló Steinacker Gusztávhoz írt levele.
¹⁹ U. o.
²⁰ Acta Capitularia Provinciae, Fasc. 3. Pozsony. P. Burka Kelemen közlése nyomán.
²¹ Hevesy i. m. 74. sz. 303. l.
²² Kurtz V.: i. m. 538.
²³ Dr. Csatkai E.: P. Albach Széchenyi gyóntatója. Soproni Hírlap 1941 dec. 25.
²⁴ Pulszky Ferenc: Életem és korom. II. 185. l. Bp. 1880.
²⁵ Soproni Hírlap 1941 dec. 25.
²⁶ Viszota Gyula dr.: gr. Széchenyi I. vitája Kossuth Lajossal. Bp. 1930. CDL. III.
²⁷ Hevesy i. m. 74. sz. 303. l.
²⁸ U. o.
²⁹ Kurtz V.: i. m. 539.
³⁰ U. o. 540.
³¹ Mayer M. Erlebnisse Memorabilien. III. k.
³² P. Pusztay G. O. F. M.: Belvárosi ferences templom. Új magyar szalon. 1941. II. 15.
³³ P. Süly Szaléz O. F. M. közlése nyomán. Ez a Schiedmayer gyártmányú harmónium még ma is használható, komoly hangszerdarab; alakja széles ládaforma. Ugyanis a 3 légkamra egymás mellett és egymás felett foglal helyet. Fúvós szerkezetű, sűrített levegővel. Erdekessége, hogy az intonáció biztos legyen és halk hangot is meg lehessen adni, a sípokra egy kis kalapács üt. A három tényleges változat közepén pontosan felelve van s így hat tényleges regiszter jön ki. A regiszter vignettái már lekoptak, Billentyűszerkezete igen iökéletes. Öt oktáv terjedelmű, hatvanegy billentyűvel. Olyan mint a modern orgonák.

³¹ Hevesy i. m. 74. sz. 303. l.

III. A hitszónok.

P. Szaniszló igen sokoldalú egyéniség. Legjellemezőbb képben mégis mint szónok jelenik meg előttünk. „Hatalmas szónoki lángelme, akiben a szentferencrendi hagyomány lelkülete páratlanul egyesül a korszerűségnek finoman megérzett és kifejezett igényeivel.“ A Teremtő megáldotta mindazokkal a testi-lelki adottságokkal, melyek egy kiváló szónok részéről megköveteltetnek. Ehhez járult ernyedetlen szorgalma, melynek segítségével ragyogó képességeit a tökéletességig fejlesztette. Így tudott „Magyarország Lacordaire-évé“ lenni és még a „Magyar írók-életrajz-gyűjteménye“ is, mely pedig röviden és hidegen emlékezik meg róla — „az újabb kór egyik legnagyobb hitszónokának“ nevezi, „kinek neve csakhamar elterjedt az egész hazában, sőt azon kívül is.“

Megnyerő volt külseje is. Benne a „szép és jó szónok“ (mint mondani szokták) minden kelléke összpontosítva volt. Külseje, hangja, képzettsége mind szónoknak praedestinálták. „Nemes szíve és lángesze a szó-elragadó hatalmát az emelkedett gondolatok átlátszó világosságával tudta utánozhatatlannul párosítani.“ Szeméből őszinteség sugárzott. A tárgyat eredeti, szellemes meglátásban, és utolérhetetlen előadási formában tudta hallgatói elé varázsolni. Ismerte minden szavának horderejét. A „legkényesebb tárgy boncolásánál, sőt az ostorozásnál sem feledkezett meg a szószék szentségéről. Ritka nyugaltsággal, habozást nem ismerő határozottsággal, sérteni nem akaró eréllyel mondta el lelkéből azt, és csak azt, amit érzett, hitt s amiért meghalni is kész lett volna.“³ Magas színvonalon mozgó beszédeit, („Magnaten-Prediger“) annyira népszerű előadásban tudta közölni, hogy még az alacsony nép-

A belvárosi ferencesek templomának szószéke, ahonnan P. Albach Szaniszló
az Úr igéit hirdette.

osztályok is élvezni tudták. Különböző társadalmi osztályból és vallásból toborzódott népes hallgatóságáról már szoltunk egyet-mást. Azt is láttuk, hogy nem az újság és divat ingere gyűjtötte szószeke köré azt a színes hallgatóságot, mert ez 13 éven keresztül tartott így megszakítás nélkül. Beszédeinek szellemi hatalma és a szónok iránti személyes tisztelet váltotta ki ezt az odaadó ragaszkodást. Hallgatóinak megvolt a „templomismeretségük”. „Az utcán kölcsönösen üdvözölték egymást, anélkül, hogy ismerősek lettek volna, vagy többet tudtak volna egymásról annál, hogy vasárnaponként a „barátok templomában látták mindig egymást.” Lehetett látni a hallgatóság tömött sorain, amint szomjas lélekkel szívta magába az elértart igazságokat. Bizonyos szellemi kapcsolat fűzte egybe hallgatóit. Beszédei az egybegyűltek lelkére és akaratára gyakoroltak rendkívüli hatást, mely „nem annyira a megilletődés érzelmős könnyűiben, mint inkább a... ragyogó szemelekben, a beszéd végéig tartó feszült figyelemben — sőt nem ritkán a beszéd egyes erőteljesebb és hatásosabb helyén az általában megilletődött s felbuzdult hallgatóság lassú morájában s az egymás előtt különben egészen ismeretlen hallgatók kölcsönös fejbólintgatásában nyilvánult meg.”

Pulszky Ferenc, aki Albach szónoki képességeit Kossuthéhoz hasonlónak mondja, mindezeket csak megerősíti a következő sorokban: „Szép ember volt, mély tudományú, született szónok, ki oly ügyesen tudta a hangot s az eszmét megtalálni, mely minden kebelben visszhangra talált, mint Kossuth maga. Beszédeiben megvolt az egyházi kenet, de megvolt a haladás eszméje is demokrata irányban, a kereszténység azon éltető szelleme, mely... szent Ferenc idejéhez hasonlóan a nép legalsó rétegét is meghódította.”

P. Szaniszló kiváló képességének és egyéniségének leg-
ragyogóbb bizonyítéka Rudnay primásnak mindmáig kiadatlan s a pesti rendház protokollumában lemásolt latin nyelvű levele, amelyet már fentebb említettünk és a könnyebb hozzáférhetőség kedvéért ideiktatunk:

„Krisztusban szeretett fiam!

Már több hitelre érdemes egyéntől értesültem arról, hogy egyrészt a Teremtő kiváló szónoki képességgel ruházott fel, másrészt ezt a képességet te annyira kifejlesztetted, hogy a hívek sokasága mohón hallgatja szavadat és igyekezeted a valóságos elmélyülés és jámborság kiváló gyümölcset eredményezi. Az embereknek ezt az ítéletét megerősítve látom két beszéddel, melyet a pesti belvárosi plébánia templom jubileuma alkalmával mondtál és amelyet legújabbban nyomtatásban is nagy élvezettel forgattam. Örülök, hogy a Teremtő kiváló képességekkel ruházott fel és különösen dicsérem kiművelésedben tanúsított állandó igyekezetet. Együtt örülök pesti híveimmel is, akiknek ezt a hasznos lelki táplálékot te juttatod el. Jól tudom, mennyire fontos a hit ápolása és terjesztése szempontjából az, hogy az Üdvözítőtől kapott igazságok és hitünk legszentebb ügyei, különösen a népes városokban megfelelő szónoki erővel legyenek telítve és mind az előadás, mind a megfogalmazás és tudományos felkészültség szempontjából olyan külső formát öltsenek, azokat oly ékesen adják elő, hogy az igaz, vagy hamis műveltség jelszavával dicsekvők elméjébe és szívébe minél biztosabban hatoljanak be, különösen ma, amikor hamis meggyőződés kezd válni, hogy a szentbeszédek nem a művelt társadalmi osztálynak valók, hanem az egyszerű népnek. Egyrészt természeted nyújtotta, másrészt igyekezetteddel megszerzett eme kiválóságokkal úgy fel vagy ékesítve, hogy a művelt osztályok elé is bátran kiállhatsz és sikerrel működhatsz, amelyet hacsak nem a maga fegyvereivel győzünk le, büntetlenül garázdálkodhat a többi felett és nem szűnik meg az Úr igaz útját felforgatni. A vallás nyilvános java szempontjából is igen örvendek és Istennek örökké hálás vagyok, akitől minden jó származik.

Atyai örömet betetőzi az, hogy mind a P. Provinciálístól, mind másoktól azt hallottam, hogy emellett életed példaképül szolgál és tündökölsz a szegénység és alázatosság erényében, mely mint minden erénynek anyja, legfőképp az egyházi szónok számára nélkülözhetetlen.

Bizony, nagyon is igaz az a régi mondás: a szavak taní-

tanak; a példa vonz, és semmivé válik, sőt egyenesen Krisztus tanításának lerontására, nem pedig építésére szolgál prédikálásunk, ha azt az ellentétes élet megcáfolja. Nem látom értelmét annak, hogy ezt a szentek tudományában kiművelt és a szerzetesi tökéletességre törekvő élet kialakításában szorgoskodó férfiúnak magyarázzam. Az alázatosságra és szegénységre vonatkozóan felhozok egyetnást saját tapasztalataimból. Minden célzatosság nélkül mondom ezeket, hogy buzgó törekvésedben méginkább megerősítselek. Láttam és ismertem egyházi szónokokat, akiket míg alázatosak és szerények voltak, mindenki dicsért, de amikor elhagyták az alázatosság erényét, mindenki elhagyott és megvetett. Tudniillik amikor elmájukban felfuvalkodtak, abbahagyták szent ténykedésüket és az egyéb önfegyelműző eszközöket, melyben pedig az egyházi szónoknak állandóan gyakorolnia kell magát. Elhagyták beszédeik poitós kidolgozását, pedig azokat mindig teljes egészükben írásban kell kidolgozni. Így saját képességeikre, emlékezetükre és ismeretükre hagyatkoztak és az emberek hibáit túlságosan nyíltan, keményen és vádaskodva kezelték. Így lassan megváltozott az emberek ítélete, megfogytak a hallgatási kedv és megszűnt a bizalom. Ez az a zátony, melybe beleütközött és hajótörést szenvedett mindaz a szónok, akinek a mindvégig való kitartás nem adatott meg. Bár semmi szükségét sem látom, mégis a vallás javáért való lelkesedésből és irántad való atyai szeretetből figyelmeztetlek és kérek, hogy a mennyei Atyát áhitatos imával kérd, hogy soha se hagyjon elbizakodni, hanem adjon kitartást az alázatosságban, mellyel mindenki előtt, de főképp Isten előtt tetszést találunk. A tanulmányokban sohasem szűnj meg szorgoskodni. A szónoknak ugyanis, mint már a régiek megjegyezték, minden tudományt fel kell karolnia és soha se higye magáról azt, hogy már mindent tud. Beszédeid kidolgozásában, díszítésében és simításában mostanáig gyakorolt dicséretes törekvéseidet alkalmazd ezentúl is. A hibák ostorozásában nagy mérsékletet, megértést és illendőséget tarts szem előtt. Személyeskedésre ne alacsonyodj le. Inkább magát a tényt fejtegesd és ne töltsd az időt ismert hibák hánytorgatásával. Végeredményben tehát mindenképpen igyekezz lelkedben uralomra juttatni az erények

termékeny anyját, amely egyben a tudományoknak is táplálója és ez lesz minden további lépésednél leghűségesebb irányítód; egyedül ez alkalmas arra, hogy a Mindenható támogatásával, veled és általad szent vallásunknak termékeny és bőséges vetése viruljon.

Hiszem, hogy e levelet, mint irántad való atyai érzelmeimnek tanujelét fogod tekinteni s e révén is belemélyedsz apostoli foglalkozásodba, melynél üdvösebbet és szebbet nem ismerek. Végezd ezt továbbra is kiváló eredménnyel, úgy, hogy a lelkek számára minél gyümölcsözőbb legyen. Atyai áldásmat küldöm számodra és buzgó imádba ajánlottan maradok

Pozsony, 1826 júl. 7.

Princeps Alexander a Rudna.⁴⁷

P. Farkas Szerafin Rudnay prímásnak más hasonló tartalmú leveléről is tud.

Nézzük ezek után, szónoklatainak belső tényezőit.

A ferences iskolában P. Albach Szaniszló annak az irányzatnak folytatója, amely akkor alakult ki, mikor Pádai Sz. Antal, majd később sz. Bonaventura szónoklataiban felvették a skolaszticizmus módszerét. P. Szaniszló magasabb szónoki stílust képvisel, amely már filozófikus vonásokat hordoz magán.⁸ Beszédeiből világos logikai felépítés, éles élénk részletezés, könnyen folyó tüneményes előadás csillan ki. Emellett „ő talán az első filozófus szónokok egyike, akiknek a szószerk magasságából egy egész koron átlebbenő szellemi horizontja volt, aki talált problémákat és mély melegséggel próbálta azokat megoldani.”⁹ P. Szaniszló filozófus elme, de soha sem száraz, soha sem elvont, hanem gyakorlatias. A filozófia nála arra szolgál, hogy a szónoki ömlengést kizárja. Érezzük, hogy az élet hullámai benne lüktetnek és a vajúdó materiális eszmearamlatoknak gátat vet. A filozófus éles elméjével és ferences szívével gyógyítani és tanítani akar.

Tagadhatatlan azonban, hogy bizonyos tekintetben korának gyermeke volt, amit Brisits Frigyes úgy fejez ki, hogy „Albach Szaniszló beszédei bölcséleti vonatkozásában van valami merész szembenézés és szokatlan hangsúly oly fogalmak és tények körül, amelyeket a felvilágosodás sodort fel.”¹⁰

Fekete Antal szerint pedig P. Szaniszló „mint a felvilágosodás szellemétől erősen befolyásolt katolikus hitszónok”¹¹ lép elénk. Tény, hogy korának bölcselei hatással voltak rá. Továbbá különféle vallású hallgatóira való tekintettel mellőzött minden polemikus beszédet. Az is igaz, hogy rousseau-i, kanti és hegeli gondolatok ki-kiütöznek beszédeiben és hogy talán vallás-fogalma („tisztá vallás”) sem egyezett teljesen a miénkkel. Továbbá, hogy „erény hirdetése nagyon a humánus körökben marad.”¹² Ezeket a problémákat Fekete Antal Széchenyi vallásosságával kapcsolatban magas színvonalú értékezésében vette éles bonckés alá. Megállapításait a legélesebb disztinkciókkal vezeti le. Azonban Albachot sajnos csak negatív oldalról nézi állandóan. Ez pedig az éremnek csak egyik oldala. Ez érthető is nála, mert ő Albachot célzatosan és csak per tangentem Széchenyivel kapcsolatban tárgyalja. Így nála bár igaz, de mégis torzképet kapunk Albachról. Ennek ő maga is tudatában van, amikor azt mondja: „Jól tudjuk, hogy egy ilyen dolgozat nem maradhat ment bizonyos egyoldalúságtól éppen a kutatásnak a tárgyra való szűkítése miatt.”¹³

Igaza van Brisits Frigyesnek, amikor azt mondja, hogy ezeknek a felvilágosodás filozófiája által felsodort fogalmaknak a mérget „elnyomja és nyomatékosan felülmúlja hitének ereje, teológiai tudása és lelkiületének alázatossága. Mindezekhez járul hatalmas képzelete, Duns Scotusra emlékeztető dialektikája, gondolatának káprázatos ereje.”¹⁴ Ő Jézus Krisztus vallásának és a keresztény erkölcsnek hirdetője és apostola. S ha volt is beszéde, melyről Kazinczy azt állíthatta, hogy a zsidótemplomban is el lehetett volna mondani „azonkívül, hogy egyszer sz. Chysostomust hívta tanunak, kétszer pedig ezt említette: „Die Mutterkirche”,¹⁵ a legtöbbjében azonban a szentírási idézetek egész tömkelegével találkozunk. És ha a felvilágosodás immanentizmusa érezhető is írásaiban, túlzás lenne azt állítani, hogy a vallás nála csak puszta emberi értékke minősül.

Már említettük, hogy beszédeiben a közönség Széchenyi, Kant és Hegel szellemi színvonalán mozgó egyházi tanítással találkozott. „Valami finom vonzó erő lehetett már magában abban is, hogy P. Albach Szaniszló abban az egyszerű öltözék-

ben, melyhez a köztudat a naív egyszerűséget, a világ áramlataitól való alázatos, békés elszigetelődést szokta hozzágondolni,¹⁶ nála a modern gondolatokat találta.

Valóban filozófus szónok és dialektikáját méltán hasonlíthatjuk a szubtilis doktoréhoz, Dűns Scotéhoz. Emellett hosszú beszédei csodálatos egységet alkotnak. Sohasem kalandozik el tárgytól feleslegesen. Annyira egy síkot képező, logikusan egységbe olvasztott tanítást képeznek, hogy csak teljes egészükben élvezhetők; a kiragadott szemelvényekkel úgy járunk, „mintha mesterien csiszolt velencei tükröt darabokra törnénk, hogy szépségét másoknak bemutassuk“.¹⁷ Mindamellett ide iktatunk beszédeiből néhány kiragadott gondolatot, hogy némi betekintést kapjunk gazdag lelkivilágába, bizonyítási módjába és kedvenc témakörébe.

Lássuk mindeneelőtt, miképpen magyarázza kora materiális férfainak párbeszédes formában Isten létezését, akik ezt lelkiismeretük elaltatására tagadni próbálták: „Azt mondd a világrend a véletlen műve — de, ha a teremtésben minden csak véletlenül történik, mi az oka, hogy az égi testek nem ütköznek egymásba? A tövisbokor miért nem terem szőlőt? Miért épít magának a hód hajlékot s a bárány nem? Miért terem a szántóföld gabonát s miért nem klárisokat? — Te azt mondd, hogy minden a dolgok természetében fekszik. De ki ad irányt a dolgok természetének? Ki örködik a mag természetén? Ha véletlen szülte, akkor miért nem jön egy rakás megkevert porból egy sereg méh? — Vagy azt mondd, Isten természeti erőket adott a világnak s azokat indította el s azóta vele nem törődik?... hanem csak azt mondom, tégy az órádba kereket s ne húzd fel soha, meddig fogja a véletlen szabályos menetben tartani. Séhol a természetben nem uralkodik a véletlen. Már a külsőnk is nyilvánvalóan ellenkezőjét bizonyítja. Nem a véletlen hozza reánk az álmot és ébrenlétet; nem a véletlen ad vérünknek szabályos mozgást; nem a véletlen műve eszünk csodás alkata... nem a véletlen teremti a gondolkodó lelket, nem a véletlen műve a beszélő lelkiismeret, nem a véletlentől nyertük az örökkévalóság érzetét.“¹⁸

Erélyesen szembeszáll korának vallási közömbösségével:

„Igen sokaknál divatos most, hogy még a Legszentebbet is kigúnyolják... aki a többieket a meggyaláztatásban felülmulja... az a lángész. De sokkal kevesebb ész és szív kívántatik ahhoz, hogy a becseszt gúnyolja, mint ahhoz, hogy magunk becsületesek legyünk és így cselekedjünk.“¹⁹

Egy más alkalommal az Egyház védelmében száll síkra és a korszellemmel szembeszáll. „Vannak emberek, akik a jelen búcsúnyerési alkalmat nem akarják felhasználni, mert az Egyház az osztogatója, amit az Egyház osztogat, nem tetszik nekik... ami tőle jön, keveset ér nekik, ... az felesleges, haszontalan.“²⁰

Az ész világánál megszerkesztett érvei egyszerűek és világosak. Lássuk csak, miképen magyarázza az isteni Gondviseléssel kapcsolatban az erkölcsi rossz létezését. „Nem tagadhatjuk, hogy az utálatos a Legszentebb előtt (az erkölcsi rossz), de ha erővel ki akarná irtani a földről, akkor nem kellett volna az embert teremtenie; akkor a port nem kellett volna isteni lehellelével meglelkesítenie, mert ez szüli a rosszat, nem az istenség. Ha tehát a rosszat tökéletesen és teljesen mellőzni akarta volna, akkor az emberiséget, mimagunkat nem is kellett volna teremtenie. Ha pedig minket teremtvén, azt akarta volna, hogy a rossz lehetetlen legyen, azaz a jóra kényszeríteni akart volna, akkor kevéssel volnánk jobbak az állatoknál, mert akaratnélküli lények volnánk... akkor nem volnánk képesek vétkezni, de erényt gyakorolni sem s ebből kifolyólag nem volnánk képesek az örök jutalomra sem, éppen úgy, mint az állatok. Nem volna bűn, de mennyország sem. Amint nem kárhoztathatjuk tehát a Gondviselést, mert számunkra a mennyet rendelte, s hogy azt elnyerhessük, értelmet és akaratit szabadságot adott, éppen úgy nem szabad kárhoztatnunk azért, mert ez adományokkal sokan visszaélnek, mert a visszaélés a mienk.“²¹ Egyébként a Gondviselés taná kedvenc témája. Elszántsággal védelmezi a felvilágosodással és azzal a deista gondolattal szemben, hogy Isten a teremtés után a világot sorára hagyta. Nemcsak elszórtan, mint pl. az Unzufriedenheit c. kötetben védi meg a gondviselés tanát, hanem számos helyen (Egyházi beszédek, V. Erinnerungen c. kötet III., V., VI. beszéd) témaszerűen foglalkozik vele. „Mindenkor az egész világ

és az egyesek ügyeit szeretettel felkaroló isteni providentiát hirdeti.²²

De nemcsak Isten létezéséről és a Gondviselésről beszél szívesen, hanem Szent Ferenc kedvelt témáiról: az erényről és bűnről, a jutalomról és büntetésről, a boldogságról és a halálról is.

Gyönyörűen hirdeti az erény diadalát. „Legszebb fényt az erényre az vet, hogy ellensége a bűn is gyakran az ő fényével akar tündökölni! Mennyire nem akar a bűn bűnnek nevezetni.”²³ Egy másik helyen így kiált fel: „Nincs személyválogatás az Isten előtt. Egyaránt por előtte a koldus és fejedelem az ő színe előtt csak a Virtus koronája nemesít.”²⁴

Színes képben festi le az erényes és bűnös élet lelkiállapotát: „Az élet minden kora áldásteljabbnak az erényesnek, mint az erkölcs és erény ellenének. Az erény mindenkinek hű, bölcs és szerető őrangyala. A mennyei Atya láthatatlan küldötte, az ifjúság ékessége, a férfi tanácsadója, az aggnak pedig legbiztosabb támasza... Míg a kéjenc elsuhanó éveit csak félig élvezi... Míg a bűnöst a rossz eléri, könnyelműség, tunyaság, tékozlás őt a szegénység keserveire kárhoztatják, a bujaság, kicsapongás aszkóba döntik, a hírvágy, igazságtalanság börtönbe vezetik, hol káromkodva csörteti bilincseit... Addig az erényes könnytelt szemmel köszöni még Istennek, hogy nem hagyta elsüllyedni... Ez atyját, a bűnös bosszúállóját látja Istenben... Egyedül az erénynek van feltételekhez nem kötött változatlan értéke... Ezt tőlünk semmi külső hatalom el nem veheti. A legnagyobb észtehetőség tönkremehet, a legáthatóbb elmeél, a legtartósabb emlékezőtehetőség veszíthet erejéből, de az erény még öregkorban is növekedhet.”²⁵

Az erényről vallott felfogásával szoros kapcsolatban vannak a lelkiismeretről és lelki békéről alkotott fogalmak. Ezek a gondolatok szintén beszédei tárgyát képezik. „Csak egy boldogság van a földön, melynek mindenki birtokába juthat, akár fejedelem székén tündöklök, akár a legnyomorultabb viskóban lakozik. Ez a jó lelkiismeret vigasztalása. S ez csakis az erény adománya.”²⁶

A XIX. sz. elején feltűnő, nagy transzcendens iránynak Magyarországon ő a legtökéletesebb kifejezője.²⁷ „A vallás

többé nem idegennyelvű szertartások ellebegő tömjénfüstje: egybefonódik a mindennapi problémákkal, életközelségbe jut, életségükkéletté válik.²⁸ Emellett bekapcsolódik a természetfeletti rendbe. Hangsúlyozza, hogy azért cselekedjünk erkölcsösen, mert Isten akarata ez. Ezt kihangsúlyozva alárendelt indítóoknak azután megállhat a túlvilágon ránkvaró örök boldogság és jutalom. „Mert nem csupán szellemi, hanem érzéki lények is vagyunk.”²⁹

Tanítja, hogy az erkölcsös cselekedetek végrehajtása fenséges benső érzést ad. Így már a földi életben elérhetjük azt a legmagasztosabb érzést, hogy az Istenhez méltón viseltük magunkat. „Aki így cselekszik, az eget még itt a földön keblébe dönti.”³⁰

A megsemmisülés ellen így tiltakozik: „Ő e szerint boldogabb volna a mező füve, az utcán heverő kavics! Nem ismerik ugyan a lét elveit, de nem érzik a megsemmisülés kínjait sem. Nem! „az Isten nem holtak Istene” (Lukács XX. 38.) ... Egyházunk szellemesen ünnepli meg Jézus feltámadását a természet feltámadásával, ebben nyújtja nekünk egykori újraéledésünk legtalálhatóbb hasonképét ... testünk ... ifjú erőben, menygyei szépségben fog egykor újra felvirágozni ... melytől a lélek csak nehezen tudott megválni, megdicsőült alakjában fog vele egyesülni, hogy az örökkévalóság gyönyöreit is mint hű kísérelője élvezze.”³¹

Arra a kérdésre, hogy mit adhat a szegény bűnös ember az Istennek, gyönyörű gondolatfűzésben így válaszol: „... adjuk nékie ötlet magáért. Legyen thrónja szívünkben és szívünk legyen a' mi áldozatunk. Az Isten mibennünk e' legyen az adomány, mellyett az Istennek viszünk ..... a' rény³² tiszta fénye ékesíti lelkünk szekrényét napról-napra mindinkább az Istennek méltó templomává ... úgy lesz a' mi köszönetünk is méltó hozzája, így fogunk mi adósságunk lefizetésében tőle tetszést magunknak pedig új malasztot nyerni.”³³

Máskor meg halálunk idejének bizonytalanságára hívja fel figyelmünket. „Nem tudjuk, fog-e még holnap a nap reánk virradni ... nem fog-e szemünk világa még ma a halálban megtörni. Kezdjük el még ma azt, ami holnap talán már későn lenne. Röptében fujja el az idő életünket s legyünk bár ifjak

vagy aggok, nincs mit halasztanunk, ha Jézussal feltámadva az örökkévalóság jutalmát akarjuk elnyerni.³⁴

Az árvíz alkalmával kikel azok ellen, akik az árakat felverik és mások nyomorát arra használják, hogy azok zsebéből az utolsó garast is kicsalják.³⁵

Albach nágy apostola volt az Isten iránti bizalomnak. Ez a gondolat majdnem minden beszédében visszatér. Nyugodjunk meg Isten rendelkezésében, mert gyenge emberi elménkkel az Isten szándékait úgysem tudjuk kifürkészni. „Kedvenc bizonyítéka erre vonatkozólag az a különbözőkép variált szembeállítás, hogy az Úr-Isten az egyik embernek pl. gazdagságot, de talán beteg testet adott, a másiknál ellenben szegénységet és egészséget egyesített.”³⁶

Bizonyításában a rációknak kitüntető szerep jut. Módszerében megtartja a régi skolasztika hármasságát. Érveit tehát a Szentírásból, a Szentagyományból és az észből meríti. Sok idézetet találunk nála. Kiháználja a Szentírás kincseskamráját és a szentatyák talpraesett szólásait. Ezzel a bizonyítási rendszerrel beszédei annyira kerek egészet alkotnak, hogy nagy merészség volt beszédeiből néhány gondolatot kiszakítanunk, minthogy így észszerűen felépített beszédeinek szépsége nem tud érvényesülni. De ezt abban a meggyőződésben tettük, hogy ezek mégis világosabban beszélnek még így is a száraz fejtegetésnél. Megérthetjük ezek után, mi vonzotta a tömegeket szószéke köré. Különösen, ha hozzávesszük még egész gondolatmenetének, védelmének szellemes módját, mely néha oly modorú, mintha csak a szónoki gondolkodás mai idejéből volna. „Vajjon a következő gondolatát ma is lehetne-e nagyobb szónoki erővel kifejezni, mint ahogy ő tette: „Őrizkedjünk az ú. n. becsületes emberektől, kiknek Istenük ugyan nincs, de van tág lelkiismeretük. Ezek olyanok, mint a mély vizek, melyek felső rétegében az égnek világossága és képe tükröződik vissza, de a mélységekben örvényeket és veszedelmes sziklákat rejtegetnek.”³⁷ Szereti a nemes pátoszt és a sziv indulatainak hatását is kiháználja, „de alapjában mégis a skolasztika finom rendszerével dolgozik, amelyet a XIX. sz. gondolatvilágának és erős érzellemi szónoki nyelvének aktuális készletével és életproblémáinak egyetemes sodrával burkol

be.³⁸ Fejezzük be e fejezetet Brisits Frigyes gyönyörű megállapításával: „Albach Szaniszló beszédjének a hit és felvilágosultság ütközőpontjain felépült világával, a XIX. sz. forradalmi gondolkodásának küszöbén úgy hat, mint távoli nagy, középkori ferences szónokok késői tanítványa, aki a gondolat puszító pogány gazdagságát, ezt az eugobiai farkast akarta Szent Ferenc-i lélek kultúrájának egyszerű alázatával megszelídíteni.”³⁹

¹ Brisits Fr.: Ferences szónoklat szelleme. 240. l.

² Kurtz V. i. m. 531. l.

³ U. o. 532. l.

⁴ Hevesy i. m. 74. sz.

⁵ U. o.

⁶ Pulszky F.: Életem és korom. I. 177. l.

⁷ Protocollum Conventus Pestiensis Bp.

⁸ Brisits Fr.: Assiszi Sz. Ferenc. Magyar Könyvtár. 73. l.

⁹ Brisits Fr.: Újabb egyházi szónokaink. Szt. István Társ. évkönyve.

1919.

¹⁰ Brisits Fr.: Ferences szónoklat szelleme. 241. l.

¹¹ Fekete A. i. m. 47. l.

¹² U. o. 51. l.

¹³ U. o. 23. l.

¹⁴ Brisits Fr.: Ferences szónoklat szelleme. 241. l.

¹⁵ Váczy János: Kazinczy levelezése. XX. k. 312. l.

¹⁶ Brisits Fr.: Assiszi Sz. Ferenc. 73—78. l.

¹⁷ Kiss Elemér: Ifjúság. i. m. 291. l.

¹⁸ Albach: Egyházi beszédek.

¹⁹ U. o. 288. l.

²⁰ Albach: Ablass. 33. l. Idézi Fekete i. m. 50. l.

²¹ Albach: Egyházi beszédek. 153. l.

²² Fekete: i. m. 51. l.

²³ Albach: Egyházi beszédek. 54. l.

²⁴ Albach: Emlékezetek Istenről, virtusról, örökkévalóságról. Kolozsvár. 1835. 126. l. (Rövidített cím: „Emlékezetek“.)

²⁵ Albach: Egyházi beszédek. 56. l.

²⁶ Albach: Emlékezetek. 38. l.

²⁷ Ij. Iványi-Grünwald Béla: Történeti bevezetés a Hitel új kiadása elé. (Fontes H. H. Ae. R. Bp. 1930. 210. l.) (A továbbiakban Iványi-Grünwald jelzéssel idézem.)

²⁸ Farkas Gyula: A fiatal Magyarország kora. Bp. 1932. 136. l.

²⁹ Albach: Egyházi beszédek. 59. l.

³⁰ Iványi-Grünwald: i. m. 204. l.

- ³¹ Albach: Egyházi beszédek. 84. l.
³² az erény.
³³ Albach: Emlékezetek. 293. l.
³⁴ Albach: Egyházi beszédek. 92. l.
³⁵ Albach: Der Weise in der Zeit der Trübsal.
³⁶ Fekete: i. m. 188. l.
³⁷ Idézi Brisits Frigyes Ferences Szónoklat Szelleme c. munkájában. 241. l.
³⁸ Brisits Fr.: Ferences szónoklat szelleme. 241. l.
³⁹ U. o. 242. l.

IV. Az író.

P. Szaniszló kiváló szónoklatai mellett a tollat is ügyesen és feltűnő sikerrel forgatta. Nem annyira munkái sokaságával, mint inkább azok tartalmával és gondolatai mélységével tűnik ki. A bennük rejlő problémákat és a tárgyakban mutatkozó gazdagságot és változatosságot, már a fentebbi fejezetben láttuk. Azért itt inkább csak műveinek pontos és kimerítő felsorolására szorítkozunk.

Művei:

1. Első irodalmi kísérlete 1825-ben jelent meg Kismartonban: *Ueber menschliche Unzufriedenheit* (J. S. A. betűkkel) címen. Ez nem más, mint a seproni domonkosok templomában a keresztyáró napok szerdáján elmondott tüzes beszéde „Az emberek elégedetlenségéről.”

2. A következő évben, 1826-ban két részben megjelent munkája I. *Was ist der Ablass?* II. *Ist es der Mühe werth, selben zu gewinnen?* Beantwortet bei Gelegenheit des feierlichen Jubiléums 1826, zu Pesth in der innern Stadtpfarrkirche. Pest 1826. A pesti belvárosi plébániatemplom jubileuma alkalmával elmondott beszédét tartalmazza.

3. Többszöri, felszólításra 1828-ban egy páratlanul népszerű imakönyvet adott ki a következő címen: „*Heilige Anklänge*“ Gebetformen für katholische Christen. Pest 1828. Több mint 20 dísz és közönséges kiadást ért meg. Jellemző a könyv sikerére, hogy a következő évben, 1829-ben már második kiadásban jelent meg. 1834-ben volt a IV. kiadása. 380 oldal terjedelemmel. (Vierte nach der dritter abermal Vermehrter original Auflage im Verlage bei Buchhändler Müller.) Címlapja előtt a földgolyón álló ideális nőalak látható, amint tekintet

és jobbkarját az ég felé emeli, baljával pedig a keresztet öleli át. Alatta a felírás: „Die Religion.” Ez „A vallás allegorikus elképzelését”⁴¹ jelentette. 1864-ig 17 kiadás látott napvilágot.

Magyarul G (egő) E (lek) fordításában előbb Szent Hángok címen adják ki Kassán 1834-ben. Majd Szent Hángzatok címen 1867-ig 7 kiadásban jelent meg Sujánszky Antal esztergom-egyházmegyei áldozópap (később kanonok) fordításában. A Múzeum Könyvtárban a következő magyar kiadások találhatók: 1841, 1849, 1850, (427 lap a XI. német eredeti után), 1857, 1866 és 1876 (456 lap Lafite és Elsner kiadása.)

Milanóban jelent meg az olasznyelvű kiadás. Bécsben franciára fordították. Az újabb francia kiadás 1864-ben jelent meg Pesten „Harmonies religieuses” címen. Ezenkívül nagy sikert ért el a szlovák nyelvű kiadás is.

4. Beszédeit is többszöri felszólítás eredményeképpen bocsátotta közre. 1831-ben jelent meg egy kötet. Címe: *Erinnerungen an Gott, Tugend, Ewigkeit. In Predigten.* Pesth, 1831. Im Verlage bei Buchhändler Müller. Vasárnapi szentbeszédeket tartalmaz. Jellemző beszédeinek hosszúságára, hogy e 425 oldalra terjedő kötet csak 12 szentbeszédet foglal magában. E mű, melyet barátjának, Széchenyinek ajándékozott, a hosszú bejegyzésekkel és Albach imakönyvével együtt megmaradt Széchenyi könyvtárában.

Szép egykorú magyar fordításban: „Emlékezetek az Istenről, virtusról, örökkévalóságról. Fordította A. D. G. Kolosvárt. A királyi liceum betűivel. 1835. (Ismertette a „Figyelmező” 1836.)

5. Az előző kötet imakönyvszerű formában jelent meg 1833-ban. Címe „Stunden der Andacht” *Erinnerungen an Gott, Tugend, und Ewigkeit.* Wien. 1833. (Második kiadás Pest 1864.) Magyarra Toldy László esztergom-egyházmegyei pap ültette át. Címe: *Áhitat órái. Elmélkedések Isten, erény és örökkévalóság felett.* Pest, 1864. 320 l. 9 beszédet tartalmaz. A második kiadás 1893-ban jelent meg *Egyházi Beszédek* címen. Az ismeretlen fordítótól származó bevezetésben ezeket olvasom: „szerecsésnek érzem magam, hogy e magasröptű lángbuzgalmú szellem vallási kiadásait átnyujthatom hazám művelt közönségének magyar nyelven.”

6. Tudjuk, hogy Albach tanítással is foglalkozott. Részükre könyvet is állított össze. Az első ilyen kiadvány: *Kurze Geographie von Ungarn. Zum Unterrichte für Kinder.* Pest, 1834. 207 l. — Magyarul P. Gegő Elek OFM. fordításában jelent meg. Címe: Magyarország rövid földleírása gyermekek oktatására... Idősebbeket illető négyszeres függelékkal, melyben leközli Magyarország vármegyéinek területét, városainak, mezővárosainak létszámát és iskoláit. Nem különben a szerzetes rendek kolostorainak jegyzékét létszámukkal, lelkeszi és iskolai hivatalukkal. Pest, 1834. 176 l.

7. *Kurze Mathematische physische und politische Geographie. Als Einleitung zur Erdbeschreibung überhaupt und besonders zur Geographie von Ungarn. Zum Unterrichte für Kinder.* Pest, 1834. 84 l. Magyarul Schultz-Birányi István féle fordításban jelent meg Pesten 1844-ben.

8. Az 1838. év márciuásában pusztító árvíz utáni húsvéthétfőn (ápr. 16-án) mondott nagyszabású beszédét szintén kiadta. Címe: *Der Weise in der Zeit der Trübsal. Ein Wort der Stärkung und des Trostes, Geschöpft am Kreuze Jesu.* Pest, 1838. Ez a kiadás egyúttal történeti értéket rejt magában, mert a hozzácsatolt függelékben a rombolás pontos leírását adja. (A beszéd terjedelme 1—27 lap, a függeléké 28—66 lap.) Két kiadásban jelent meg; mindkettő jóvedelmét jótékony célra fordították. Az elsőét az árvízkárosultak részére, a másodikát a vakok intézetének céljaira ajánlották fel.

9. *Himmelstöne auf dem Wege zur Glückseligkeit.* Würzburg. 1855.

10. Kéziratban maradt ránk Spányik Glycér Latin nyelven írt Magyarország történetének német fordítása. (*Kurzgefasste Geschichte der Ungarn aus dem lateinischen des Glycerius Spányik*) Halála után a pozsonyi rendház könyvtárába került. Ezekén kívül 1870-ben magyar fordításban jelentek meg összes beszédei az év minden vásár- és ünnepnapjára.

P. Kurtz Vilmos a *Képes Ujság* 1865-i számában azt mondja, hogy Albach utolsó beszédének töredékét, amely a pozsonyi országgyűlés tagjai előtt mondott beszédéből maradt fenn, még 1855 táján olvasta, azóta azonban nyom nélkül eltűnt.

Felbecsülhetetlen nemzeti értéket képviselnek a kéziratban ránk maradt 13 kötetet kitevő növénytani kéziratok, melyek ma a hozzátartozó növénygyűjteménnyel együtt a Nemzeti Múzeum értékes tulajdonát képezik.

Ha Albach egyetlen beszédet nem mondott volna, ha egyetlen gondolatát nyilvánosságra nem hozta volna, ez a „füvészeti gyűjteménye” a hozzá tartozó kéziratokkal elég lett volna nevének megörökítésére. A Nemzeti Múzeumban a következő címen és legújabb könyvtári jelzéssel kerültek besorozásra:

Botanische Aufsätze. 2 kötet.

I. k. Herbarium scriptum. (Könyvtári jelzése: Quart 249.)

358 old. terjedelmű. De már a 301. oldalon az index kezdődik és a 2-ik kötet (könyvtári jelzése: Quart 250.) a 301. oldalon kezdődik és az 568. oldalig terjed.

A következő Quart 251 jelzésű könyv 254 old. terjedelmű; teljes címe: „Tabella classium et ordinum (nach Linné-s Sexual-System) Litteris expressa; juxta quam classes et ordines in sequentibus Catalogis numeris-expressi intelligendi veniunt. 1836.”

Catalogus numericus plantarum. 5 kötet. Az egyes kötetek jelzése és terjedelme:

I. k. Quart 252. 154 l.

II. k. Quart 253. 234 l.

III. k. Quart 254. 256 l.

IV. k. Quart 255. 411 l.

V. k. Quart 256. 282 l.

Miscellanea Botanica. I. k. Könyvtári szám 257. 248 lap-terjedelmű. Leírja benne a növénypraeparálás módozatát és egyéb gyakorlati utasításokat is nyújt. A 145-ik lappal új cím következik: Desumtae: Caroli Linnaei Philosophia Botanica in qua explicantur fundamenta botanicae Stockholmiae 1751. Majd a növényelnevezések különféle módjait fejt ki; metamorphosis linquae latinae... Transmutatio sensualis stb. címen.

Notata botanica I. k. Ordo Sectionum et Index alphabeticus. Könyvtári jelzése: Quart 325. 108. l.

Az „Auslagen für Utensilien” c. kötet a kiadásokat tartalmazza. 1833-tól 1850-ig.

Ezek mind vaskos kötetek. Harmincöt évi rendszeres és céltudatos munka eredménye.

Írásai tökéletes alkotások és méltó helyet foglal el szónokunk a XIX. sz. kiváló tollforgatói közt is.

¹ Fekete A. i. m. 48. l.

V. Albach és a botanika.

Az életrajzi részben érintettük már azt a 35 éven keresztül végzett tudományos munkát, melyet a botanika s általában a természettudományok terén kifejtett. Azonban ezen a területen is olyan kiváló eredményeket mutatott fel, hogy nem elégedhetünk meg a pusztá megemlékezéssel, hanem kénytelenek vagyunk a szakértelemmel, türelemmel és szerzetesi alapossággal elért tényekről rövid betekintést adni.

Szorgalommal és az őt jellemző akaraterővel végzett következetes munka eredménye, a szakértő Friwaldszky János szerint egy „igen jeles, a maga nemében egyetlen növénygyűjtemény“ lett, mely az egykorú ferrások szerint 2500 fajból s 300 ívre terjedő 13 vaskos kötet kéziratból áll.¹ Mind a növénygyűjteményt, mind a kéziratot P. Weidhofer Alajos provinciális 1854-ben a Nemzeti Múzeum Kézirattárának ajándékozta. A múzeum igazgatósága 1854 nov. 16-án a 264. iktatószám alatt az ajándékozó P. Provinciálishoz többek közt így ír mindkettőre vonatkozólag: „Minél többet kutatunk e gyűjteményben, annál inkább győződünk meg e ritka férfiú mély tudományáról és fáradhatatlan szorgalmáról, kinek sok évi fáradsága után a nemzet most e pompás füvészeti kincset bírja.“ Sajnos ez a nemzeti érték még mindig kiadatlan. Bár már nem hever érintetlenül, mint azt a múlt században sajnálkozva írták róla — mert jelenleg már közkincs. Az egyes növényeket bárki megtekintheti. A szaktudósok pedig mind a gyűjteményt, mind a kéziratokat nap-mint nap felhasználják. Érdemes lenne azonban e lángész 35 évi szellemi termékét, ha nem is kiadni, de legalább valamely szaktudós által feldolgoztatni. Szerencsénk volt ebbe a szemgyönyörködtető tudományos gyűjteménybe

betekintést nyerni. Úgyszintén a kéziratokba is. Nyugodtan el lehet mondani, hogy minden sora értéket jelent. Minden egyes növénynek hozza a rövid jellemzését, leírását, azonkívül tudományos neve mellett közli a német, magyar és francia nevét is.

E munkában hangyaszorgalom, fanatikus tárgy szeretet és szakszerű hozzáértés mutatkozik meg. A gyűjteménypéldányok és jegyzetek között szembetűnő a szoros kapcsolat és összhang, amit a különböző index-változatok segítségével ér el.

Orchideák: P. Szaniszló növénygyűjteményéből.
(A Nemzeti Múzeum Növénytárában.)

Mind a gyűjteményt, mind a kéziratot jellemzi a tisztaság, a rend, a gyakorlatiasság és áttekinthetőség. Némely kötetben még ma is fellelhető a fóliánsokhoz szabott tiszta itatós papír. A lapszélen kettő, illetőleg három párhuzamos vonallal különít el margót. Ide ragasztja azután, ha a helyzet éppen úgy kívánja a nagy ügybuzgósággal, rendkívüli kezűgyességgel felvázolt gyönyörű szemléltető rajzait. Korát meghaladó rendkívüli praktikus érzékét, hozzáértését és fáradságot nem ismerő szorgalmát dicséri a minden egyes kötet végén gondosan elkészített index, melynek segítségével az egész mű könnyen áttekinthe-

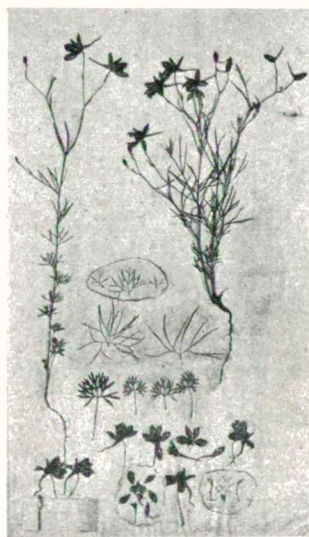

tővé válik. Aki csak egyszer látta P. Szaniszló páratlan teljesítményét szinte lehetetlen, hogy meg ne csodálja középkori szerzeteseket megszegyenítő türelmét s hangyaszorgalmát. Bátran állíthatjuk, amihez csak hozzáfogott az általa meg-nemesedett, mert lélekkel és nem mindennapi képességgel meg-áldva végezte s ennek következtében csak tökéletes mester-munka kerülhetett ki kezéből. Szakemberek — élükön dr. Jávorka Sándor világhíres botanikussal — ma 100 év távlatában is megcsodálják tökéletes s egészen egyéni praeparálási és préselési eljárását, különösen pedig páratlan szakértelemmel végrehajtott szétpraeparálását, mellyel egy-egy virágot, illetőleg levelet szétboncol, illetőleg a legtökéletesebb változatban vetít szemünk elé.

Eddigi forrásaink helyesbítése-ként közöljük, hogy e könyvek jelenleg nem a Nemzeti Múzeumban találhatók, mert pár év óta a Nemzeti Múzeum növénytani osztálya a Tudományos Akadémia épületében került elhelyezésre. (Cím: Magyar Nemzeti Múzeum Növénytani Osztálya, Bp. V. Akadémia-u. 2.) A másik tény, ami szintén úgylátszik, hogy a forrásoknak ellene mond az a kézirat kötetek száma. Ugyanis nem 13 kötet található, hanem csak

10, amint már a műveinél láttuk s ezek közül is 1 kötet nem növényeket tárgyal, hanem kiadásokat tartalmaz. A hiányzó 3 kötet sorsát nehéz lenne kikutatni. Legvalószínűbb az, hogy a félbőr táblába való bekötés előtt több kötetből állottak. Így például a „Miscellanea botanica“ nevezetű könyv is eredetileg 2 kötet volt, mert a 145. oldalon egy teljesen új cím következik — úgyszólván függetlenül az első résztől.

Teljesség kedvéért meg kell említenünk, hogy növénygyűjteményének egy töredéke P. Deák Florid — az esztergomi

Szarkaláb: P. Szaniszló növénygyűjteményéből. (A Nemzeti Múzeum Növénytárában.)

Szt. Antal Kollégium híres hadimúzeumának megteremtője révén, — az esztergomi ferences gimnázium tulajdonában van. Ez a körülbelül 50 növényt tartalmazó 17 ív és 3 külön lapon helyet foglaló gyűjtemény eredetileg a pesti ferencesek kézirat-tárában volt található.³

Növényeit különféle vidékről gyűjtötte össze. Jobbára hazaiak, de számos köztük a külföldi is. A legtöbb természetesen Kismarton, Buda- és Sopron vidékéről való. (Azonkívül Tyrol, Sonnenberg, Gleichenberg, Schneeberg, stb.) Kitűnő ismerője volt Sopron vármegye flórájának. Kovács Gyula híres botanikusnak két leghívebb barátja és segítő társa volt P. Albach Sz. és Uhl János.⁴ S így Kovács Gyula elsősorban P. Szaniszló, valamint Uhl János, Fiedler és Hähnel segítségével állította össze Sopron vm. flóráját.

Albach a botanika terén nem egyszerű műkedvelő. Ő a szó legigazibb értelmében apostola ennek a tudománynak. Bizonyos szenteket jellemző fanatizmus tölti el iránta. Akiben e téren érdeklődést, tárgyszeretetet és hozzáértést fedez fel, azt valószínűleg ráusztatja erre a gyönyörű tudományra. Segíti, eligazítja őket. Közli velük tapasztalatait és mintegy fanatizálja őket.

Neki köszönhetjük, hogy Uhl János kiváló botanikus 8000 növényfajt tartalmazó herbáriumát elkészíthette. Uhl, herceg Esterházy udvari kertészének a fia. „Atyja halála után zenére adta magát és mint híres gordonkást Esterházy Miklós meghívta Kismartonba udvari zenekarához első gordonkásnak. Itt ismerkedett meg P. Albach Szaniszlóval, kinek ösztönzésére 1843-ban növénygyűjteményének alapját vetette meg.”⁵

Sőt igen nagy a valószínűsége annak, hogy Kossuth Lajos gyönyörű herbárium (melyet szintén a Nemzeti Múzeum őriz) P. Albach nevét is dicséri. Ugyanis a m. kir. természettudományi társulat növénytani szakosztályának 1927. nov. 10-én tartott ülésén az elnök Degen Árpád arra hívja fel a figyelmet, hogy „boldogult Chyzer Kornél (orvos és belügyminiszteri tanácsos) közleménye szerint P. Albach Szaniszló ferencrendi szerzetes keltette fel Kossuthban a botanika iránt való érdeklődést.”⁶ Dr. Moesz Gusztáv is „Kossuth és a botanika” című cikkében valószínűnek tartja, hogy 1840 táján Kossuth érintkezett Albachal.⁷

Élete vége felé ásványok meghatározásával kezdett foglalkozni és szép ásványgyűjteményt hagyott hátra. Galgócon van egy 504 oldal terjedelmű kéziratos jegyzetkönyve, mely részben szervesetlen (1—66 l.), részben a szerves kémia köréből (67—125 l.) tartalmaz részleteket. A továbbiakban Ehrmann „Popular Chemie” című munkájából és egyéb művekből hoz részleteket (126—36 l.) Majd elemek táblázatát, nem különben Müller-Ponillet: Physik und Meteorologie c. könyvéből tartalmaz jegyzeteket (142—67. l.). Ezután geológiai, gáz- s kémiai táblázatok és E. Hans féle lexikonból következnek jegyzetek. Ennek a kéziratos jegyzetkönyvnek a legelején bejegyzés látható, melynek írója 1878. nov. 9-i keltezéssel elmondja, hogy a könyvet egy elhagyott kamrában találta véletlenül Kismartonban. A természettudományokban igen jártas, művelt és kiváló férfiúnak, szeretetterméltő bajtársának, P. Albach Szaniszlónak ez a munkája számára a legkedvesebb emlék, kinek áldás emlékére. Előadja, hogy miálatt a gyönyörű növényeket szemlélte, könnyeivel áztatott és csókolt meg minden oldalt, majd így folytatja: „Legyetek üdvözölve igaz barátságna és a tudománynak szent órái! Isten veled kedves Albach! Nemsokára viszontlátjuk egymást.”¹ E sorokat bizonyos Thomas nevű személy írta, aki kétségtől nem lehetett más, mint P. Lukácsy Tamás Albachnak kismartoni rendtársa.²

Valóban „áldottak az órák”, melyeket Albach a természettudományoknak szentelt! Ha semmit ezen kívül nem végzett volna, nevét már akkor is felejthetetlené tette volna az utókor előtt. Szentferenci lélek volt, aki az illatos virág, harmatos rét és zöldelő pázsit révén észre tudta venni, hogy az Isten közöttünk van. A természet rendjében meg tudta látni a Teremtő hatalmát és szépségét, jóságát és gyengédségét. Átélt Szent Pál apostol mondását: „a világ Isten tükre”. Lelki élményei mellett azonban felbecsülhetetlen szolgálatot tett vele embertársainak és a tudománynak is.

¹ P. Kurtz V. i. m. 537. l.

² U. o. 537. l.

³ P. Deák Florid O. F. M. közlése nyomán.

⁴ Gombocz Endre: „Sopron vm. növényföldrajza és flórája.” 17. l. és a „Magyar botanika története” c. könyve. Bp. 1936. 474. l.

⁵ Gombocz Endre: „Magyar Botanika története“. Bp. 1936. 474. l.

⁶ Botanikai Közlemények XXV. k. 121. l. Degen Árpád közreműködésével szerkeszti Szabó Zoltán.

⁷ Dr. Moesz Gusztáv: Kossuth és a botanika. Természettud. Közl. 47. k. 1915. évi. Pótfüzet 24. l.

⁸ Dr. P. Burka Kelemen O. F. M. közlése nyomán.

⁹ P. Leser Gracián közlése nyomán.

VI. Széchenyi barátja és lelkiatyja.

A megrajzolt életkeretből külön ki kell emelnünk Széchenyivel való közvetlen kapcsolatát. A köztük szövődött bensőséges viszonyra mi sem világít rá jobban, mint az életrajzokban és különösen Széchenyi naplóiban előforduló számos megemlékezés, ahol legalább 67-szer említi meg a nevét. S ezt mindig a legnagyobb nagyrabecsülés hangján teszi. Nem egyszer kiált fel az elragadtatás és iránta való lelkesedés hangján: pl. „Gyönyörű beszéd volt”. (Naplók 1837 ápr. 13.) Vagy: „Albach mindenkit felülmúl”. (Naplók 1837 febr. 12.)

Széchenyi mindig feltűnő tisztelettel, bizalommal és ragaszkodással viseltetett a ferencesek akkori büszkesége, Albach Szaniszló iránt. Vele közölte legtitkosabb gondolatait és e kiváló ferences elég jelentékeny volt arra, hogy nemesítő befolyást gyakoroljon rá. Elképzelhetjük, hogy ő, aki az egyszerű falusi pap előtt könnyes szemmel tudott térdeire omlani, „mit érzett egy olyan hatalmas szónok, egy a maga egyszerűségében, barátsuhájában oly fenséges egyházi férfiúval szemben, kinek értelmi felsőbbbségét önként elismeré s ki hallgatói legtitkosabb húrjait is rezgésbe tudta hozni.”¹ S mindössze két ízben írja, hogy Albach beszéde izgató volt. (Naplók 1837 ápr. 16. és 1838 dec. 8-án.)

1827 dec. 30-án hallotta P. Szaniszlót először szónokolni, mikor az országgyűlés befejezése után Pestre ment. Naplójában röviden csak ennyit ír róla ez alkalommal: „Vortrefflich”² — kitűnő. Egyenesen el volt ragadtatva tőle. Ettől kezdve naplóiban számos helyen jelzi, hogy sorozatosan megjelenik szentbeszédein, amikor csak teheti. Ha pedig távol volt, igyekezett azokra visszasietni. Rövidesen azután kölcsönös nagyrabecsü-

lés és bizalmas barátság szálai szövődnek köztük és nem egy elhatározásában gyakorolt rá döntő befolyást.

Naplóiban már korábban is találkozunk Albacchallal. Többek közt megjövendőli Széchenyinek, hogy pap lesz. Ez a jövődőlés őt igen sokat foglalkoztatja. Meg van győződve róla, hogy P. Szaniszló a jövőt világosan látja.

Emellett igen megrémült a jövődőlés valóra válásától való félelmében. Elpanaszolja, hogy ebben az esetben mennyi keserű könny, mennyi szerencsétlenség és szörnyű pillanat várna reá életében. Kérdi azután: hogy egy visszavonult pap, vagy egy hűséges állampolgár tehet-e többet?³

Az igazi bensőséges viszony, a már említett beszéd után valósult meg köztük. Nem érte be a távolról való csodálással, hanem felkereste a belvárosi ferences kolostorban, „hogy személyesen bemutathassa magát neki s mint örvendetes eseményt jegyzi fel, hogy őt szívesen és barátságosan fogadta.” Szónokunkat oly csodálattal vette körül, hogy 1828. február 5-én P. Albach nevére (All = Mindenség, Bach = patak) „készült több strófiás német Charade-ot repeső örömmel kapott fel és naplójába iktatott.”⁵

Fekete Antal szerint első beszélgetéseik még külső dolgok, továbbá a politikai helyzet körül forogtak. Később azonban Albach mindinkább Széchenyi politikai terveinek és szerelmi vergődéseinek bizalmasa lesz.⁶ Említettük már Zichy Antal megállapítását, mely szerint nem tudni Wesselényi vagy ez a barát állott-e közelebb szívéhez. Ugyanis mindkettőt, még szíve légtitkosabb és legszentebb gerjedelmeibe is be akarta avatni, hogy mintegy tanuivá tegye őket szenvedéseinek és őreivé szenvedésekben megtisztult erényének.⁷ Szorgalmas látogatója lesz és gyóntató atyjává választja. P. Szaniszlóban azonban „nemcsak gyóntatóját tisztelte, s nemcsak a hitszónok predikációinak volt ájtatos hallgatója, hanem a mélyen gondolkodó és irodalmi műveltségű papot barátai közé számította.”⁸ Egyházi hatáskörén túl is kikéri tanácsát. Szereti feltárni előtte szíve keservét, nagy küzdelmét és elpanaszolja neki gr. Zichyné iránti szerelmét. „A legnagyobb nyíltsággal közölte vele terveit, aggodalmai, bajait.”⁹ „Házában pedig ünnep volt, ha.... a hitszónok vendégei közt asztalánál foglalhatott

helyet.¹⁰ Valóban számos feljegyzésünk van arról, hogy többször vendégül áta asztalánál (például: 1837 jún. 19., 1840 ápr. 2-án, 1840 ápr. 17-e után, stb.) és minden egyes találkozásuk alkalmával „a kölcsönös becsülésből kifolyólag leplezetlen örömmel üdvözölték egymást.”¹¹ 1832 márc. 17-én is feljegyzi, hogy a viszontlátás kimondhatatlan örömmel töltötte el mindkettőjüket.¹²

Albach prédikációira járt el szíve választottja is.¹³ 1828 jún. 25-én vigaszt keresve újra felkeresi barátját. Elpanaszolta neki szerelmi bánatát. Mint naplójában feljegyzi, nagyon sokat sírt nála. De kevés vigaszt talált, mert P. Szaniszló azt tanácsolta neki, hogy házasodjék meg. Így akarta gondolatait elterelni más feleségétől. Ez őt sehogysem elégítette ki, mert ez szerinte nem lenne tisztességes eljárás.¹⁴ Mindamellet helyesen állapítja meg Haugh Béla, hogy P. Szaniszló „gr. Széchenyinek Seilern Crescencia iránt érzett szerelmes rajongásában felfedezte azt a kincsesbányát, amely a közügy javára fog folyvást kamatozni.”¹⁵ S ezt igyekezett is gyümölcsozttetni, különösen miután „meggyőződött Széchenyi szenvedélyének kiirthatatlanságáról.”¹⁶

1828 nov. 12-én újra nála találjuk. „Milyen romlatlan, tiszta szívű ember ez” írja naplójában P. Szaniszlóról. Sokáig beszélgettek az irodalomról. Rousseaut magasztalva Albach úgy nyilatkozott: „köztünk legyen szólva, neki kitűnő helye van a mennyországban.”¹⁷ Ugyanaz nap sokat beszélt vele a magyar alkotmányról, mely P. Szaniszló szerint csak a szabadság gúnyja, és hogy előbb-utóbb forradalomban fog végződni.¹⁸ 1828 nov. 21-én Széchenyi közvetítésével gr. Zichyné és édesanyja imakönyvébe írt.

Elragadtatással hallgatta végig 1829 jan. 11-én elmondott beszédét. „Ma rendkívüli prédikációt hallottam Szaniszlótól.”¹⁹ E beszédben azokat az aljas embereket ostromozza, akik „olyanok, mint a kutya, a ló, nem kérdik, mi honnan, hová.”²⁰

E beszédnél ki kell tértünk szónokunknak Széchenyire gyakorolt döntő hatására, melyet ifj. Iványi-Grünwald Béla a Hitellel kapcsolatban fényesen igazolt. Kimutatja, hogy P. Szaniszló „szilárdítja meg benné a keresztény perfekcionizmus hitét és valószínűleg hatott politikai felfogására is.”²¹ Kifejti,

hogy a huszas évek vége felé Albach hatása alatt vallásos lelki-világa megtalálja a belső tartalmat és formát. Ez annál könnyebben megtörténhetett, mert az Albach-féle gondolatok már régóta lelke mélyén éltek.²² Kimutatja, hogy Albach gondolatai nagy visszhangra találtak Széchenyinél. P. Szaniszlónak van egy szentbeszéde „Jézus vallásának áldásai az emberi társaságra nézve”. Ebben azt harsogja kortársai fülébe, hogy „az ember nem született magányosságra. Ezt mondja neki a természet szent szózatja, szíve titkos vonzódása... Csak emberek közt lesz az ember emberré, csak ott lesz az ember azzá amivé lehet s amivé lennie kell”...²³ Megállapítja, hogy ez az Albach-féle gondolat, azaz: Hogy minden nagy eszményt az emberek közt kell megvalósítanunk, Széchenyi szociális, univerzális rendszerében nagy szerepet játszott.²⁴

De nem elégszik meg ennyivel, hanem kézzelfoghatóbb módon „pozitív nyomokon” halad és kiindulópontnak mindkettőnek az emberről alkotott felfogását választja. Megállapítja, hogy mindkettő a már említett gondolat szerint arról szól: „hogyan az emberek közt leszünk emberré.”²⁵ A Hitelben is azt találjuk, hogy „sem magasabb lelkek, sem állatok nem vagyunk, élünk azért úgy, mint emberek... csak hogy halhatatlan lelkünk ne szenvedjen csorbát.”²⁶ Majd még konkrétebb formában közelíti meg a kérdést. A már fent említett „rendkívüli predikációnak” Albach ígéjéről egy minden kétséget kizáró filológiai érv segítségével bebizonyítja, hogy azok „szó szerint” belekerültek a Hitelbe. Ez a gondolat, amint már említettük azt az embertípust ostromozza, amely állatok módjára él. Az emberi élet lényege és eredete után nem érdeklődnek. „Fragen nicht was, woher, wohin...”²⁷ Rámutat, hogy ugyanazon év novemberében írt levelében Széchenyi a földi létről szólva Albach ígéket használ: „Mann nicht weiss, woher und wohin...”²⁸ Tovább haladva rámutat, hogy e kijelentések így képzetté formálódtak benne és a Hitelben a következő formát öltötték: „Ki állati része jólétében gondolja feltalálni belső csendjét, nem ismeri nemes lelkek szép örömit s boldogsága nem lehet sokkal nagyobb, mint az állaté, mely nem tudja honnan, mi, hová...”²⁹ Miután a filológia segítségével az Albach hatást kimutatta, annak területét kiszélesíti.

A Széchenyi-féle „Belső Csend” fogalmát, melynek forrása a jó lelkiismeret boldogsága, a „tanutlan” erényt Albachnál érvényesítve a szigorúan keresztény etikai felfogást — mind meg lehet találni.³⁰

Ugyancsak kimutatja az erényről vallott értékazonosságukat is és megállapítja, hogy a „Hitelben kifejtett... transzcendens ideális világnézet, keresztény perfekcionizmus Albach predikáción keresztül függ össze a keresztény erkölccsal.”³¹

Majd kifejti, hogy a XIX. sz. elején a forradalmi gondolat bukása után az igazságtalanságok kiküszöbölésénél a vallás játszotta a főszerepet. S ez a gondolat Albachnál is centrális helyzetet foglal el, amikor rámutat, hogy a vallás összefogja a társadalmi osztályokat. Megköveteli továbbá, hogy a helyes tetteket a magasabb társadalmi osztályok kezdjék meg. Ezekkel vagy hasonló gondolatokkal találkozunk a Hitelben is.³²

Majd az Albach-hatást így foglalja össze: „A Hitel transzcendens rendszerének megszilárdításában, a lélek mélyén élő gondolatok tudatossá tételében Albachnak nagy szerepe volt s hogy a keresztény perfekcionizmus ígéiben ő szilárdította meg a Legnagyobb Magyart, azt hisszük, bizonyosság.”³³

E rövid ismertetés által világos előttünk, hogy e két nagy lélek közti kapcsolat nem felszínes valami volt, hanem gondolataik azonosságában és lelkük mélyén gyökerezett.

De vegyük fel az elhagyott fonalat az 1829. jan. 11-i rendkívüli predikáció után.

Széchenyi tehát, aki érezte, hogy az emberek nagy többsége nem képes a kiváló embert megérteni, megtalálta e nemeslelkű barátjában azt az egyént, akit keresett. Ő nem értette félre, még ha fogatkozásait látta is. Későbbi feljegyzéseiben is mindig a legnagyobb szeretettel emlékezik meg róla. Leírja, hogy sokáig tartózkodik nála és mennyire mélyen meghatotta sorsa. Naplójába jegyzi Albachnak Crescentia könyvébe jegyzett sorait.³⁴ Szerelmi vívódásainak legkeservesebb óráiban — mely korban naplói tele vannak csonkításokkal és a kétségbeesett szív vergődését árulják el, — szintén hozzá menekül. Mint Iványi-Grünwald szépen fejezi ki: „A fausti küzdelem nála nem végződött bukással...alakjaik mögött sem Mephisto állt,

ki Faustot és Margitot kárhozatba taszította, hanem a vallás tisztalelkű hirdetője, Albach Szaniszló.³⁵

1832 tavaszán P. Szaniszló külföldön járt. Széchenyi alig várta, hogy hazaérjen. Sietve felkeresi és a viszontlátás mindkettőjüket nagy örömmel tölti el. „Wir hatten unendliche Freude, uns wieder zu sehen“.³⁶ „A nehéz lelkiharcot vívó Széchenyi mellett ott állt ő, az erkölcsileg intakt, nemesszívű, tanácsokat osztó, kitartásra buzdító barát.“³⁷

Ezek után könnyen megérthetjük, mily nagy öröme szolgált, amikor P. Szaniszló 1830 dec. 22-én az „Erinnerungen an Gott, Tugend und Ewigkeit“ c. szentbeszédese kötetének díszpéldányával lepte meg. A szerző a következő sajátkezű bejegyzésével ajánlja Széchenyinek: „A tiszta vallás, a jog és az igazság barátjának, minden nagy és jó ügy előmozdítójának, a nemeskeblű polgárnak és a nagyrabecsülésre méltó embernek.“ „Dem Freunde der reinen Religion, des Rechts und der Wahrheit. Dem Beförderer jedes Grossen und Guten. Dem edelsinnigen Bürger, dem hochachtungswerthen Menschen, Stephan Grafen Széchenyi. Mit inniger, tiefer Verehrung der Verfasser.“³⁸

1832 febr. 19-én nagyon egyedül érzi magát. Kijelenti, hogy teljes magárahagyottsága esetén Albachra bízza magát, mert „mégis kell a világon valakinek tudnia, hogy mily boldogtalan, és mily ártatlan ő.“³⁹

1832 márc. 17-én, amikor „úgy látszik Crescencia elejtett s nagyon boldogtalannak érezte magát, ismét Albach Páternál könnyített lelkén.“⁴⁰

Ő, gróf Széchenyi messze kiható reformtörekvéseit megértette és értékelte. 1832 márc. 17-én a következő szavakkal buzdította kitartásra: „Aranyos gyümölcsöket fog az a mag teremni, amit Ön elvet. Legyen végre a magyar is ember. Kész volnék ezt véremen is megvásárolni.“⁴¹

Mint képviselőjelölt is Albach támogatását veszi igénybe, akinek mint páprak nagy befolyása volt a választópolgárookra. 1835 aug. 3-án írja naplójában, hogy beszél vele ebben az ügyben.⁴²

P. Szaniszló Széchenyi ragaszkodását a közügy és az emberiség javára igyekezett kamatoztatni: Zichy Antal ezt úgy

fogalmazza meg, hogy aki saját boldogságára már keresztet vetett, annak nem marad más hátra, mint mások boldogításán fáradozni.⁴³ Széchenyi ekkor a haza igazi tevékeny és irányító munkása. Dolgozik fáradhatatlanul. Egyik gyűlésről a másikra megy. Elölép nagy kezdeményezéseivel, terveivel. Közben mindig „P. Szaniszló szobájában pihen meg, aki nem engedi csüggedni”⁴⁴ egy pillanatra sem. Ellenkezőleg, újra meg újra lelkesíti. 1832 dec. 8-án beszélgetésükről Széchenyi ezt írja naplójában: „Egész elront engem. Túlságosan dicsér.”⁴⁵ Albach közvetlen hatása látszik meg azon a hosszú imán is, melyet Széchenyi *Crescencia* „Heilige Anklänge” című imakönyvébe szánva írt.⁴⁶

Most is megjelenik szentbeszédén. Ugyanis „rokon lelkében erős rezonanciát váltott ki nemes pátosza, mellyel a templomi szószék magaslatáról a legnemesebb emberi erény eszményét hirdette.”⁴⁷ Közben állandó levelezésben állnak egymással. Ezekben is ígéri, hogy ott lesz predikációin.⁴⁸ A legnagyobb elragadtatással hallgatja azokat. 1835 aug. 23-án egyik beszéde után így kiált fel: „Gott, welch in edles Wesen.”⁴⁹

1824. május 24-én P. Szaniszlóhoz írt levele is hasonló hangnemről tesz tanuságot: „Egészen elront engem. Nem gondolja, hogy ilyen hiú embert, mint én, elbizakodottá tesz, ha ön, aki iránt való bizalmam határtalan, oly sok meg nem érdemelt szeretettel elhalmoz? Akármilyen is azonban az ön szándéka, annyi bizonyos, hogy szívemmel lelkemmel jót tett s ezt annál inkább tudom bécsülni, mert kevés ily örömben részesültem.”⁵⁰ Majd elmondja benne, ha ideje engedné, nem írna, hanem azonnal repülne hozzá, hogy elmondja, mennyire értékes és kedves előtte és mily szimpátiát érez iránta. Ígéri neki, hogy legfontosabb teendői elvégzése után siet felkeresni. Beszámol a Duna gőzhajózás ügyében június 10-ére tervbe vett orsovai útjáról és nem tud az isteni Gondviselésnek eléggé hálás lenni, Akinek P. Szaniszlót köszönheti.⁵¹

Említettük, hogy P. Szaniszló Széchenyi kívánságára festette le magát. Széchenyi 1835 aug. 22-én írt leveléből kitűnik, hogy P. Szaniszló is kérte Széchenyi fényképét. Elmondja ebben, hogy Albach kívánsága szerint két fényképet mellékel a levélhez... Kéri, fogadja azokat szeretettel, maradjon meg ba-

rátságában és biztosítja, hogy barátságukat mindig nagyra becsüli.⁵²

Gr. Zichy Károly elhunytá után elérkezik Széchenyi életének legboldogabb korszaka és soha elérhetőnek nem remélt napja.⁵³ Nagy elhatározása előtt fontosnak tartotta P. Szaniszló tanácsát kikérni és első dolga volt, hogy a belvárosi ferencesek templomában egy külön padhoz jusson.⁵⁴ Albach jelen esetben azok közé a kevés „nemes önzők” közé tartozott, kik a hazát...féltik, melytől figyelme egy részét a családi élet boldogsága elrabolná.⁵⁵ Ugyanis, mint Zichy Antal megállapítja, a válasz „nem lehetett kielégítő, mert jónak látta nem az után indulni, hanem szívét követni inkább....., mely előre is biztosítja, hogy a hazára s az emberiségre nézve éppen nem lesz elvesztett azáltal, ha egy szerető nőnek boldog férjévé s egy derék magyar család gondos atyjává válik (1837. dec. 26).⁵⁶ De mint Zichy megállapítja, későbbi feljegyzéseiben Széchenyinnél is előfordult egy nyilatkozat, mely szerint „a közélet embe-reinek sohasem kellene megházasodnia”.⁵⁷

Mikor azután a már ismertetett körülmények közt Albach Kismartonba távozott, aligha akadt valaki, aki nála jobban sajnálta volna. Hűséges barátjától való élszakadás nagyon leverőleg hatott rá. A köztük levő kapcsolat azonban most sem szűnt meg. Figyelmesen végighallgatta pozsonyi prédikációit, bár első beszédei — mint láttuk — meglepték. Végül mégis határtalan lelkesedéssel s elragadtatással nyilatkozik róla és ki-mondhatatlanul boldog, hogy asztalánál vendégül láthatja. Ettől kezdve érintkezésükről egészen Széchenyi betegségéig pozitív adataink nincsenek. Ennek ellenére feltehető, hogy e benső viszony továbbra is fennállott köztük.

Mikor azután annak szomorú állapotáról értesül, mindent elkövet, hogy barátját megnyugtassa. Remélte, hogy az ő szavára talán lecsillapodik.

„Széchenyi felesége, a P. Veithtal való sikertelen kísérlet után P. Szaniszlóhoz fordult és kérte, igyekezzék a vallás vigaszával megnyugtadni férjét. Már 1850 óta meg is jelent Albach Széchenyinnél, 1853-ban Széchenyi valóban megnyugodott kisére.”⁵⁸

1850-ben az adott helyzethez alkalmazott gyönyörű leve-

lében így próbálja lelkiismereti marcangolásait megszüntetni: „Őn volna Magyarország elpusztítója, ki buzgott az ország javáért? Őn volna a nemzetiségek felbujtogatója, aki éppen a legelső volt a megértés és békülés harsány szavát a túlzók ellenzései közt felemelni? Aki csak méltányosságot és igazságosságot hirdetett?” Majd így folytatja tovább: „Legyen önmágával szemben is igazságos és ne halassza gyógyulását ily alaptalan önvádak emelésével.”⁶⁰

1850-ben tett látogatása alkalmával ajánlotta neki „olvasmányul Nikolas Augusta egyik művét”.⁶¹ Elővigyázathból csak az első kötetet adták oda neki. Ebből is látható, mennyire óvakodtak minden izgató körülménytől. Így azután a gyógyulás nem volt ugyan gyors, „de Isten segítségével lassanként mégis jelentősen előrehaladt és remélhető, hogy teljes helyreállása és a családi körbe való visszatérése bekövetkezik, különösen ha Albach belső imájával támogatja azokét, kik Széchenyit szeretik.”⁶²

1852 után, mikor kissé nyugodtabb lett, lassanként fogadta családja tagjait és Albach szerzetest.⁶³

Viszota tárgyilagos megállapítása szerint Lonovics püspök hatását túlozva adták elő. A valóságban „Veith és Albach beszélgetései ingatták meg rögeszméit és .. lassanként szépszerével bánva vele, nyugodtabb lett.”⁶⁴

Ugyanabban az évben azután, amikor Széchenyi nagy elméje legalább egy időre újra megvilágosodott, P. Albach örökre behúnyta szemét.

Ime a Széchenyi—Albach kapcsolat vázlatos képe!, mely nem merült ki egymás csodálásában, hanem konkrét és a magyarság számára értékes gyümölcsöt hozott.

¹ Zichy A. i. m. 603. l.

² Viszota Gyula: Gr. Széchenyi István naplói. Fontes H. H. Ae. R III. k. 186. l. (A következőkben Naplók c. rövidítjük.)

³ Naplók. I. k. 662. l., II. k. 65. l.

⁴ Zichy: 604. l.

⁵ U. o. 604. l.

⁶ Fekete: i. m. 173. l.

⁷ Zichy: i. m. 604. l.

⁸ Haugb Béla: Széchenyi és Albach. Alkotmány. 1911. évf. 302. sz.

- ⁹ U. o.
- ¹⁰ Zichy i. m. 604. l.
- ¹¹ Haugh Béla i. m. és Naplók.
- ¹² Naplók. IV. k. 252. l.
- ¹³ Naplók III. k. 211. l.
- ¹⁴ Naplók III. 212. l.
- ¹⁵ Haugh Béla: Széchenyi és Albach. Alkotmány 1911. évim. 302. sz.
- ¹⁶ U. o.
- ¹⁷ Naplók III. 272. l.
- ¹⁸ U. o.
- ¹⁹ U. o. III. k. 285. l.
- ²⁰ U. o.
- ²¹ Ifj. Iványi Grünwald Béla: Történeti bevezetés a Hitel új kiadása elé. Fontes. H. H. Ae. R. Bp. 1930. 196. l.
- ²² U. o. 201. l.
- ²³ Albach: Emlékezések. 122—123. l.
- ²⁴ Iványi Grünwald. 202. l.
- ²⁵ U. o.
- ²⁶ U. o.
- ²⁷ U. o.
- ²⁸ U. o.
- ²⁹ U. o.
- ³⁰ U. o. 203. l.
- ³¹ U. o. 204. l.
- ³² U. o. 205—206. l.
- ³³ U. o. 206. l.
- ³⁴ Naplók. III. k. 305. l.
- ³⁵ Iványi-Grünwald: i. m. 195. l.
- ³⁶ Naplók. IV. k. 252. l.
- ³⁷ Fekete A.: i. m. 173.
- ³⁸ Naplók. IV. k. XXXVIII. és 172. l.
- ³⁹ Naplók. IV. k. 244. l.
- ⁴⁰ Naplók. IV. k. XXXI. l.
- ⁴¹ Naplók. IV. k. 252. l. Fekete fordításában.
- ⁴² Naplók IV. k. 589. l.
- ⁴³ Zichy A. i. m. 606. l.
- ⁴⁴ U. o. 606. l.
- ⁴⁵ Naplók. IV. 252. l. Fekete ford.
- ⁴⁶ Zichy: 606. l.
- ⁴⁷ Fekete: i. m. 173.
- ⁴⁸ Majláth Béla: Gr. Széchenyi István levelei. I. 408. l. (A következőkben „Levelek“ rövidítéssel idézzük.)
- ⁴⁹ Naplók. IV. k. 597. l.
- ⁵⁰ Levelek. 408. l.
- ⁵¹ U. o.

- ⁵² U. o. Második kötet 74. l.
- ⁵³ Zichy A.: Gr. Széchenyi István életrajza. I. k. Bp. 1896. 373. l.
- ⁵⁴ Zichy: 607. l.
- ⁵⁵ Zichy A.: Gr. Széchenyi I. élete. 373. l.
- ⁵⁶ Zichy: 607. l.
- ⁵⁷ U. o.
- ⁵⁸ Viszota Gyula: Széchenyi elmébaja. Budapesti Szemle. 1930. 219. sz. 321. l.
- ⁵⁹ Csatkai E.: i. m.-ban idézi.
- ⁶⁰ U. o.
- ⁶¹ Viszota: Széchenyi elmébaja. 345. l.
- ⁶² U. o. 346. l.
- ⁶³ U. o. 361. l.
- ⁶⁴ U. o. és Bártfai Szabó László: A Sárvár-felsővidéki Gróf Széchenyi-család története. III. k. 446. l.

VII. Kapcsolata a két Ferenczel.

Gr. Széchenyi Istvánnal és Steinacker Gusztávval való bensőséges viszonyát már láttuk. Szólnunk kell még vázlatosan néhány kortársával való kapcsolatáról. Különösen Kazinczy Ferenc véleményéről, akinek szemléletes leírásával teljesen magunk elé képzelhetjük a szószerűre lépő Albachot. A nagy nyelvújító felfogásáról egyet-mást már hallottunk az életrajzi részben. Már ott meggyőződhattunk róla, hogy ez a nagyműveltségű szónok, mennyire tudott rá hatni fenkölt gondolataival, stílusával és szavaival.¹ Most mintegy kiegészítésképen közöljük még a következőket.

A nyelvújító diktátor P. Szaniszlóval jó ismeretségben, sőt azt mondhatnánk, baráti kapcsolatban volt és leveleiben a nagyrabecsülés, dicsérés és elragadtatás hangján ír róla. „Pedig Kazinczy kényes ízlésű, kritikus természetű író, aki nem mondott könnyen és akárhol olyan dicséretet, mint amilyenben éppen Albachot részesítette.”²

A fentemlített, Guzmics Izidorhoz intézett egyik levelében — aki a protestánsok és katolikusok közti unió megteremtésén fáradozott — többek közt ezeket mondja: „Ha minden Püspökeink olyanok volnának, mint.... amilyen Te volnál, s a Pesti Stanislaus volna — barátom, mi lehetne a dologból! Ugy én is elhinném, hogy lehet egy akol és egy pásztor.”³ Kazinczy személyesen is felkereste P. Szaniszlót a belvárosi rendházban. Erről tanuskodnak a következő sorai, melyeket egyik ismerőiséhez intéz: „Hallám ott (Pesten) a Franciskánus Stanislaust is, vezetékeve Albach, sőt szobájában is meglátogattam, s nagyon becsülöm és szeretem.”⁴ Majd később egy Valter Románé nevű bencés tanár tevékenységét méltatja s an-

nak működését Albachéhoz hasonlítja, „... ki Győrött több esztendőn át nem kevesebb szerencsével papolt a németeknek, mint Albach a Pestieknek.”⁵ Helyesen állapítja meg ezzel kapcsolatban P. Pócza Szalvátor, hogy Albach neve és sikere fogalom volt a széphalmi mester előtt.

Gyönyörű sorokban méltatja a „Pestre” c. útleírásában. Ennél szebb dicséretet aligha írt valaki szónokunkról. Lássuk csak teljes egészében: „Pater Albach.... szerelme Pestnek, a híre eltölti az országot. Tömve van a templom valamikor ő prédikál; pór nép és főrend, együtt és összekeveredve, Uraságok, Asszonyok, polgári és hadi tisztviselők;” itt leírja az általunk már ismertetett hallgatóit, majd így folytatja: „Több-ször történt meg — ittlétem alatt — hogy hallgatóit betegen vivék ki, vagy elájulva. Való-e tehát a panasz, hogy romlott időnk elhidegedett a vallás eránt? Több Stanislausokat s elnémul a vád.

P. Stanislaus jól nőtt, bágyadt színű, de éppen nem kedvetlen arcú férfi, inkább harminc, mint negyven eszt. felé! Hangja tiszta, kedves, állása, mozdulása nevelésre mutatnak, s midőn karját felemeli, vagy lefordított tenyerével nyomdos, kedves hatást csinál hallgatóira. Tetszik az is, hogy midőn szerzete ruhájában templomi ing nélkül cathedraba lép, veres kendőjével mindjárt letörli maga előtt a port, a fejjel pedig osztán arcát szárazgatja; mind a kettő csinosagra emlékeztet. Javít inkább, mint tanít, s a szív titkos óhaját emlegeti, ami mindnyájunknak bibénk. Beszéde foly, s tisztán, szelíden s virágosan. „A Mindenható lehellete elfujta életének végső szikráját.” — úgy mond, melly annyit teszen: „Megholt.” De hogyan ne tessék az, kivált egy szerzetesben, mikor érezzük, hogy beszédét Nyelve Classikusainak gondos studiuma által nemesítette? Stanislaus érdemli a tiszteletet s igen nagy mértékben; s a jókét még inkább, mint az igen olcsót. Vasárnapok kívül nem lép cathedraba.

Stanislaus után hallani akarám azt is, kit Bécsben sok ízben hallottam; Pesti, Reform. Predik. Cleymann Tratt.; s megmaradtam régi szerelmem mellett.

Stanislaus élete legszebb virágában van; Cleymann hanyatlik; amaz szálas, szép arcú férfi, ez nem az, s szemei mu-

tatják az elgyengülést; az szívhez szóll, ez szívhez, fejhez, s szabadon, bátran, merészen; a franciskánus szelíden csiklandozza hallgatóinak szíveiket.”⁶

Hasonló hangnemben ír róla a „Pályám emlékezete” c. könyvében. Nagyon vágyott magyar nyelven olyan predikációt hallani, amilyeneket P. Szaniszló mond. „Bár Páter Stanislaus is a Lovasy⁷ nyelvén gyönyörködtetné hallgatóit. De én nem örömet mulasztanám el, ha pesti lakos volnák az ő tanításaikat azért, hogy nem az én nyelvemen predikál.....”⁸

E pár sor is világosan bizonyítja, hogy Kazinczy az ízigvérig kálvinista tudós-kritikus mennyire nagyra értékelte szónokunkat.

A gyengéd barátság szálai fűzték a nagy zongora virtuóz és világhírű zeneszerzőhöz, Liszt Ferenchez, aki IX. Pius Pápa legmélyebb rokonszenvét és bizalmát élvezte. Liszt 1823-ban hagyta el az országot. Albach akkor még fiatal páter és aligha volt ebben az időben egymással közvetlenebb kapcsolatuk. Így valószínűleg csak munkáiból és hírből ismerte Liszt a szerzetest. Slachta Etelka naplójából kitűnik, hogy soproni hangversenyére is meghívta. P. Szaniszló e meghívásnak nem tett eleget. Ezért 1840 februárjában Liszt Ferenc kiment Kismartonba és atyai jóbarátjánál, Hofer Lajosnál tiszteletére hangversenyt rögtönzött. Ez a kapcsolat később is megmaradt köztük, sőt még jobban elmélyült. Ezt bizonyítja Liszt Ferenc több hozzá intézett levele. 1848-ban Wittgenstein Karolina hercegnővel lerándult hozzá Bécsből.⁹ 1853 szeptemberében, tehát két hónappal halála előtt, egy férfikarra írt misészerzeményét dedikálta neki és ugyanakkor Lipcséből a következő sorokkal örveztette meg a már súlyosan beteg Szaniszló Atyát: „Hochverehrter Freund!

Ich habe mir erlaubt Ihnen meine Messe zu widmen. — Empfangen Sie diese schwache Gabe so wie ich Sie Ihnen darbringe — Herzlich und liebevoll — in unserm Herrn und Heiland Jesum Christum!

Ihr treu ergebener Franz Liszt.”¹⁰

De nemcsak ezekkel volt közvetlen kapcsolata, hanem azt mondhatnánk, korának valamennyi vezető egyéniségével. Meszsire vezetne azonban bennünket és meg is haladja dolgozatunk

kereteit, hogy Pulszkyval, Kopátsival, és Rudnay bíborosokkal Pyrker egri érsekkel, Sztankovics győri püspökkel, Kovács Gyula, Uhl János botanikusokkal, Kossuth és a többi kiváló egyházi és világi személyekkel való viszonyát is külön tárgyaljuk.

E pár sorban is meggyőződhattünk arról, hogy P. Szaniszló kivételes tehetségekkel megáldott lélek, „korának kétségtől legeredetibb, legkimagaslóbb szónokegyénisége.”¹¹

¹ P. Pócza Szalvátor: A szónok Albach Szaniszló Kazinczy Ferenc megvilágításában. Mariánus Élet. 1942. 2. sz. 18. l.

² U. o.

³ Váczy János: Kazinczy levelezése. XX. k. 310. l. id. Pócza Szalvátor i. m.-ban 18. l.

⁴ U. o. XXI. 95. l.

⁵ U. o. 644. l.

⁶ Pócza Szalvátor i. m. 19. l.

⁷ P. Lovasy Benedek szintén ferences hitszónok. A Pályám emlékezetéből tudjuk, (216. l.) hogy Kazinczy szívesen hallgatta beszédeit, sőt közönséget szerzett részére. Felkereste cellájában és igen megszerette. Lovasy Bihar vm. diószegi predikátornénak fia s egykor debreceni togátus volt.

⁸ Kazinczy: Pályám emlékezete. (Magyar klasszikusok 232. l.)

⁹ Csatkai E. i. m.

¹⁰ Kurtz V. i. m. 540. l.

¹¹ Pócza Szalvátor i. m. 19. l.

VIII. Albach az ember,

P. Szaniszló, mint ember annyira nem mindennapi egyéniség, hogy külön ismertetést, külön méltatást érdemel.

A kortársak leírásai, mint kiváló emberjelenséget állítják elénk.

Már külseje is megnyerő. Steinacker barátja szerint „szép és jó szónok.”¹ Kazinczy leírásából tudjuk, hogy jól nőtt, szálas, bágyadt színű, szép — és épen nem kedvetlen arcú férfi. A többi források is sudár termetét, szikár alakját, barátságos, nyílt tekintetét emelik ki, akinek nézése jóságos, szelíd s akinek halvány arcát a szenvedély nem dúlta szét. Nagy kék szeméből szende őszinteség sugárzott és egyéb vonásaiban is szeretetteljes nyájasság ömlengett.² Egész külseje: arckifejezése, kezeírása és fiziológiai alkata gazdag és szép szellemiségének tökéletes kifejezői voltak. Test- és fejtartása, járása és taglejtése művésziek és eredetiek. Tartása nemes és előkelő. A hadonászás távol állott tőle. „Állása, mozdulása nevelésre mutatnak, s midőn karját felemeli, vagy lefordított tenyerével nyomdos, kedves hatást csinál hallgatóira.”³

Hangja férfiasan erős „és mégis kedves, mert érces csengetése mellett is lágy színezetű és hajlékony volt. Utolérhetetlen, kiváló előadó művész volt anélkül, hogy színészkedő, nagyképű, vagy pózoló arcképet vett volna fel.”⁴

Ritka teljességben voltak benne kifejlődve az összes emberi tehetségek. Olyanok is, melyek a legritkábban egyesülnek egy emberben. Szellemvilága öröklött képességén, gondolkodni akarásán, tudásán épült impozánssá. A szellem és lélek végtelen energiája és kemény vasakaratú elszántsága sarkalta állandó tevékenységre. Fáradhatatlanul dolgozott egész életén

kéresztül. Illett rá a mondás: „a jó pap holtig tanul.” Rendkívüli figyelemmel olvasott. Bizonyítják ezt a kötetek utolsó tiszta lapján vagy sokszor a tábláján levő hosszabb-rövidebb jegyzetek. Ha a könyvet évek múlva újra elolvasta, új véleményét is feljegyezte, mely néha az elsőtől kissé eltért.⁵

Egyetemes lángelme. Szónoki tehetsége, a gondolat-szövevényeken biztosan eligazodó látása, filozófiai vénája, nyelvképessége, íráskészsége, olvasmányai, a tudományokkal, tanítással (az utolsó nádor tanítványa volt), zenével, művészetekkel, szociális és politikai renddel való foglalkozás polyhistorrá avatják.

Érzelmi élete mély volt. A legfinomabb ihletésekre is rezonált, akárhonnán jöttek. Innen magyarázható meg a természet iránti gyöngédsége, minden bajjal együttérző, minden nehézséget megértő szíve. Ezért tudott a vergődő lelkek orvosa és vigasztalója lenni. Mindenki vel szemben a legnagyobb jószág és megbocsájtás jellemezte. Nem tévedünk, ha azt állítjuk, hogy legnagyobb erénye az őszinteség volt. Hogy ennek igaz voltáról meggyőződünk, elég pár fennmaradt levelébe betekintnünk. A hazugságot minden formában gyűlölte. Ő mindig „lelkijismerete sugallata szerint beszélt. Ha írt, vagy ha megnyitak ajkai, igaz volt minden szava. Azért, amely elnéző és békétűró volt különben, épenoly kérlelhetetlen szigorral elfordult attól, ki saját jobb meggyőződése ellen beszélt. Még a természetben is csak a természetes egyszerűségnek volt barátja, ami abból is látszik, hogy a zárdai virágoskertet teleültette egyszerű gyógyfűvekkel, vagy mint mondatott..... „gyommal”. És a violában pl. nem volt barátja a teljeseeknek (dupláknak), mert ez „űgymond — „korcs kinövése a természetnek, ilyet a természet rendes működési körűlmények közt elő nem hoz.”⁶

A FERENCES. P. Szaniszlóban, mint a rendalapító Szent-atyának hű fiában megvoltak a jellemző ferences vonások. Szent Ferenc a szeretet fundamentumára építette fel szerzetének csodálatra méltó szerkezetét. Szaniszló Atyánál is a fogadalmak hűséges megtartása (dicsősége tetőpontján szó nélkül, hősies lélekkel hagyta ott Pestet) és alázatos engedelmessége mellett, mint fő jellemvonás és lelkiéletének éltetője, a szeretet

jelentkezik. Szerette az Istent, felebarátait és a teremtményeket.

Élete Isten szeretetének jegyében folyt le. Ez a bensőséges viszony áhítatában nyilvánult meg. Életírói szerint „imáit mély áhítattal végezte.”⁷ Ebben gyökerezett embertársai s első-sorban rendtársai iránt táplált gyengéd szeretete. Alázatos igénytelenségével és szeretetével az Istent szolgálja, de mihelyt megérinti mások nyomorúságos élete, azt azonnal nyílt sebnek érzi. Embertársait nem tekintette „massa damnátának.” Sőt érdekükben közbenjárt és ő maga is segítette őket. — Szociális téren az alkotmányosság áldásaiban nemcsak egyes osztályt, hanem mindenkit akar részesíteni.⁸ Ő maga a legnagyobb készséggel ajánlotta fel a „Der Weise in der Zeit der Trübsal” c. kötete első kiadásának jövedelmét az árvízkárosultak, a második kiadást pedig a vakok intézete javára.

De még hatványozottabb mértékben mutatkozik meg Szent Ferenc lelkülete a természethez való viszonyában. A természetet ő is Isten kertjének tekintette s Isten gyermekének lelkével járt benne naponta 5—6 órán keresztül. Minden fűszál, minden bokr és virág Isten szépségét és kegyelmét illatoztatta feléje. A Poverello lelkületével életművészként tudott gyönyörködni a kis dolgok szépségében. Benne Szent Ferenc lelkülete, Umbria tavaszias lehellete kelt életre. Az élet szenvedései és betegségeiért így talált bőséges kárpótlást a természetben. Hogy mindezekről meggyőződünk, elég csak egy röpke betekintést tennünk páratlan növény- és ásványgyűjteményébe és a hozzá tartozó iratokba.

Erről győz meg bennünket barátja Steinacker Gusztáv is, amikor azt mondja: „nikor a természet nagyszerűségéről beszél, — mely iránt mély és benső szeretettel viseltetett — vonásai egészen megélenkültek. A lebilincselő és érdekfeszítő, folyékony és ékes előadás gazdag ismeret s bő tapasztalatokról nyújtott tanúságot. Az őszinte odaadás, áldozatkészség, hűség által kipróbált... nemes szíve... olyan tiszta volt, mint a színarany.”⁹

Ugyancsak Steinacker barátja írja le, „hogy szeretetre méltó lényre nem hazudtolta meg magát az utcán sem, a minden oldalról jövő köszöntések viszonzásánál, mindazonáltal

barátsága s vonzalma leginkább szívének kedvence, a gyermekvilág irányában nyilvánult.¹⁰

Volt benne emellett bizonyos magyaros szín is, melyet Brisits Frigyes „negatív vonásnak” nevez. Azt mondja róla, hogy „a magyar ferences lélekből hiányzik az assziszibeli nyugalom, idillikus légység... és hogy a magyar föld nem ismer enyhe, lágy Umbriát.”¹¹ Ez a Duns Scotusi kemény ferences típus jelenik meg Albach személyében. „Ezt a líraiságot, idillikus bájt helyettesíti az áldozatos lemondásnak, fegyelmeztet derűnek, alázatos egyszerűségnek az a tiszteletreméltó kelleme, mely a Ferencrendnek szeretett hagyománya, a társadalom részéről pedig a bizalomnak és ragaszkodásnak forrása napjainkig.”¹²

Szívéből óriási folyamokban áradt a jóakarát, a tiszta vonzalom, hűséges barátság és izzó szeretet. Különös örömet és felüdülést talált a zenében. Szinte szenvedélyesen szeretett zongorázni. Szobájában egy „szárnyzongora” állott, melyen igen szorgalmasan játszott.¹³ Schiller írja naplójában: „Ha életemet újra kezdeném, úgy rendezném be, hogy minden napra jusson egy szép dal, egy kis muzsika”. — E gondolatot P. Szaniszló magáévá tette s tüneményes zongorajátékokat állandóan gyakorolta. Sokszor megvigasztalta ez őt szenvedései és tartós betegeskedései alkalmával. Kismarton az ő idejében hangos volt a zenétől. Kiváló muzsikuskok fordultak meg ott állandóan. E hangversenyeken gyakran megjelent P. Albach is. Michael Mayer már említett művének III. kötetében leírja, hogy az egyik trio-próbán egészen fellekesedett. Máskor is felemlíti jelenlétét az éles nyelvű kritikus író és hozzá teszi, hogy mindig szerzeteshez illően, szeretetreméltóan és előkelően művelt emberként¹⁴ viselkedett. Igen sokszor azonban kénytelen volt távol maradni, mert a hosszú ülés ártott fejköszvényének és „másnap keserves szenvedéssel fizette meg adóját a művészetnek.”¹⁵ Gyónógyermekai kik nála lelkivigaszra találtak, nem egyszer örvendeztették meg kottáival. Többek közt az egyik özvegy Eszterházy hercegné is. Volt egy rendkívül érdekes zenei katalógusa. Ez Dr. Csátkai állítása szerint ma a Nemzeti Múzeum tulajdona. „Ebben... különböző nyelveket használ, hogy zavarba hozza az esetleges kandi szemeket. Nemcsak különböző szempontok-

ból csoportosította a kottákat, hanem megírta azok szerzési módját is. Így derül ki, hogy pozsonyi utolsó beszédeinek idején főképp divatos táncokat szerzett meg.¹⁶

MAGYARSÁGA. E tekintetben mindmáig meglehetősen félreismerték szónokunkat. Pl. Zichy Antal azt mondja róla „magyar érzülete különben is alig volt e papbölcsésznek.”¹⁷ Sőt Dr. Csatkay Endre szerint magá Széchenyi is félreismerte őt abban,¹⁸ „hogy azt hitte, nem erős magyar érzésű, hanem német. S később kiderült ennek ellenkezője.”¹⁹ Német anyanyelvűnek született. Az ősök, a név, az anyanyelv lehetnek keretei a szellemiségnek, de kérdést önmagunkban nem döntenek el. Abban a kevés megnyilatkozásban is, ami tőle fennmaradt, önmaga tiltakozik az ellen, hogy ő „rossz hazafi” lenne. Tehát nem egyedül a vér a döntő, hanem inkább az, hogy ki kinek érzi magát. Albach szíve együtt dobban a magyarságéval. De hagyjuk talán őt magát beszélni. 1841 november 8-án így ír Steinacker barátjához „... ön engem rossz hazafinak kiáltott ki?! Ezért lándzsát fogunk törni... Hát én, ki a magyar nyelv öröndetes virágzását szívemből óhajtom, én, ki a magyar irodalom oly rendkívüli tüneményét, minő br. Eötvös „Kart-hauzi”-ja, épp úgy bámulom, mint csodálkozásra ragad a szerző lángesze... én, ki mióta a „Pesti Hírlapot” olvasom, annak vezetőjét a magyar ég legtündöklőbb csillagának tartom, e láng-lelkű s valódi hazafinak minden szava, mintha lelkem mélyéből vétetnék, hát én, ki szobácskámban gyakran ujjongva örvendek afelett, hogy Magyarország a jog, igazság és szabadság szent szavát végre valahára megérté — hát én rossz hazafi vagyok? Hallja csak az ember! Ez mégis bosszantó rólam illet fel is tenni! Igaz ugyan, hogy a német irodalom hasonlíthatatlanul felette áll a magyarnak s hihetőleg felül is mulandja mindig, igaz ugyan, hogy a magyar nyelvet nem tekinthetem hiúságom diadalául, jóllehet ma már az emberiség több milliónyi része mondhatja azt büszkén magáénak e szavakkal: „Nekünk is van tulajdonunk!”²⁰ Majd kifejti, hogy a magyar nyelvet nem akarja szilárd korlátként felállítani a föld gyermekei közt és hogy e tekintetben némely jelenség elszomorítja s „éretlenségünket hangoztatják a külföld előtt.”²¹ Ő úgy tekinti a magyar nyelvet, mint „a haza gyermekeinek egyesülése és

tömörülésére szolgáló eszközt az ellenséges befolyások ellenében, s mint az alkotmányosság legnagyobb biztosítékát.²² Megköveteli, hogy az alkotmányosság áldásában a haza minden egyes polgára részesüljön, mert ellenkező esetben „égbekiáltó jogtalanság történnék”. Majd így fejezi be levelét: „Úgy látszik, hogy utóbbi levelemben erre nézve némi gyanúra szolgáltatam alkalmat, mi ha történt vagy rosszul fejeztem ki magam, vagy pedig csak ön akarja a hazafiatlanságot rámbeszélni... Ugyanazért ezt legközelebbi levelében vagy vonja vissza, vagy kardra! — Ez ugyan különös határozat, mondja a kínai”.²³

Látjuk tehát mily élénken védi meg a magyar haza iránti ragaszkodását és rokonszenvét. Ez a magyar érzés korábban is megtalálható nála. 1832 márc. 17-én dicsérő szavakkal halmozta el Széchenyit, lelkesedik reformjaiért. Majd így folytatja: „Végre a magyar is legyen ember, ezt véremen is kész volnék megvásárolni.”²⁴

Erős magyar érzése méginkább szembetűnik az 1848-as szabadságharc idejében. A vele kapcsolatos eseményekkel már élete tárgyalásánál találkoztunk. Meggyőződhattunk róla, mint lelkesedett a magyar szabadság eszméjéért, miként tüzelte fel Pulszkynek az ellenállásról hozott híre és miként fenyegette meg a katonaparancsnok a bitófával. Így azután lelkes, hazafias színvallásáért csaknem nagy rendi kortársának P. Gasparich Kilitnek a temperamentumos ferences szónoknak sorsára jutott.

Tehát a kismartoni templom kriptájának záróköve egy súlyos testi szenvedés s erős lelki küzdelmek által meg-edzett, minden igaz, szép és jóért lelkesedni tudó, magyar érzésű, igazán nemes lélek földi maradványait zárja el a boldog feltámadásig.

¹ Hevesy: i. m. 73. sz.

² P. Kurtz V.: i. m. 531. l.

³ Kazinczy: „Pestre” c. útleírása. id. P. Pócza Sz. 18. l.

⁴ Hevesy: i. m. 73. sz.

⁵ P. Kurtz V.: i. m. 539. l.

⁶ U. o. 538. l.

⁷ U. o. 536. l.

⁸ Hevesy: i. m. 74. sz. 303. l.

- ⁹ U. o. 74. sz. 303. l.
¹⁰ U. o. 73. sz. 404. l.
¹¹ Brisits Fr.: Asszisi Sz. Ferenc. Bp. (Magyar Könyvtár 74. l.)
¹² U. o. 75. l.
¹³ Hevesy: 73. sz.
¹⁴ Mayer M.: i. m. III. k. 223. l.
¹⁵ Dr. Csatkai: i. m.
¹⁶ U. o.
¹⁷ Zichy: 604. l.
¹⁸ Naplók. III. k., 272. l.
¹⁹ Dr. Csatkai: i. m.
²⁰ Hetvesy: i. m. 74. sz.
²¹ U. o. 74. sz.
²² U. o.
²³ U. o.
²⁴ Naplók. IV. k. 252. l.

Források és irodalom.

A) Források:

Albach J. S.: Der Weise in der Zeit der Trübsal. Pesth. 1838.

Albach J. S.: Erinnerungen an Gott. Tugend. Ewigkeit. Pest, 1831.
S annak magyar fordításai: Emlékezeték az Istenről, virtusról, örökkévalóságról. Kolozsvár, 1835. Egyházi beszédek. Bp. 1893.

Albach J. S.: Heilige Anklänge. Gebete für katholische Christen. Pesth. 1834. S annak magyar fordítása: Szent Hangzatok címen. Ford.: Sulyánszky Antal. Pest. 1850. (1876.)

Albach J. S.: Kurze Geographie von Ungarn. Zum Unterrichte für Kinder. Pest, 1834. S ennek magyarul fordítása: P. Gegő Elek: Magyarország rövid földleírása c. Pest, 1834.

Albach J. S.: Ueber menschliche Unzufriedenheit. Eisenstadt. 1825.

Albach J. S.: Was ist der Ablass? Ist es der Mühe werth, selben zu gewinnen? Pest, 1826.

Acta Capitularia. Pozsony. Ferences Könyvtár.

Liber Nominum et Cognominum Neo-indutorum Nevitiorum in venerabili Conventu Budensi. Andocs. 1765 jún. 25-től.

Novum Protocolum Conventus Pestiensis. 1854-től.

Prímási levéltár. Religiosi. Fasc. 11. Esztergom.

Protocolum Almae nostrae Provinciae S. Mariae inchoatum. a. 1830.

Protocolum inquisitionis. Prímási levéltár. Religiosi Fasc. 11.

Ezenkívül a Nemzeti Múzeum növénygyűjteményének és kézirat-tárának anyaga. Nemkülönb a kismartoni Haydn Múzeum rávonatkozó iratai és tárgyai. Az esztergomi Szt. Antal Kollégium múzeuma. Pesti Ferencesek kézirat-, levél- és képtára. Egyéb levéltári anyagok és schematizmusok.

B) Irodalom.

— — P. Albach: Ország tükre. 1865. júl 27. 331. l. sk.

Bártfai Szabó László: A Sárvár-felsővidéki gr. Széchenyi-család története. 1—3. k. 1811—26-ig. III. 140. l. skk.

Brisits Frigyes: A ferences szónoklat szelleme. Szt. Ferenc nyomdokain c. kiadványban. Bp. 1926. 227. l. sk.

- Brisits Frigyes: Asszisi Szt. Ferenc. Magyar Könyvtár. 59. I. sk. 73. I. sk.
- Brisits Frigyes: Újabb egyházi szónokaink. Szt. István Társulat. 1919. évk. 57. I.
- Dr. Csatkai Endre: Soproni Hírlap. 1941. dec. 25.
- Danielik János: Adalékok a szentferencrendi szerzet történetéhez honunkban. Religio. 1850. 157. I.
- Farkas Gyula: A fiatal Magyarország kora. Bp. 1932. 136. I.
- Farkas Szerafin: Scriptores Ord. Min. S. P. Fr. Prov.-ae Hungariae Reformatae nunc. S. Mariae. Posoni. 1879.
- Fekete Antal: Gr. Széchenyi I. Vallásossága. Bp. 1936. 8. I. sk.
- Férenczy-Danielik: Magyar írók. Életrajzgyűjtemény. Pest, 1856.
- Gemelli-Takács: Franciskanizmus. Bp. 1933. 340. I.
- Gombocz Endre: A magyar botanika története. Bp. 1936. 474. I.
- Gombocz Endre: Sopron vm. növényföldrajza és flóriája. 100. I.
- Gulyás Elek: Guzmics Izidor és Kazinczy F. közti levelezés. 1822--1831. Esztergom. 1860. 198. I.
- Gulyás Pál: Életrajzi Lexikon Szinnyi könyvének kiegészítő sorozata.
- Gulyás Pál: Magyar írók élete és munkái. (Új sorozat.)
- Grünwald Béla: Az új Magyarország. Bp. 1890. 80. I. skk.
- Haugh Béla: Széchenyi és Albach: Alkotmány. 1911. évi. 302. sz.
- Hevesy József: P. Albach. Fővárosi Lapok. 1866. 73--74. sz.
- ij. Iványi-Grünwald Béla: Történeti bevezetés a Hitél új kiadása elé. Fontes H. H. Ae. R. Bp. 1930. 190. I. sk.
- Kazinczy Ferenc: Pályám emlékezete. (Magyar Klasszikusok.) Bp. 232. I.
- Kertbeny Karl Maria: Silhouetten und Reliquien. I. k. skk. Wien, u. Prag. 1861.
- Kiss Elemér O. F. M.: Tűzcsóvak a magyar égen. Ifjúság. Szombathely. 213. I. VIII. évf. 3. sz.
- Kurtz Vilmos O. F. M.: Albach József Szaniszló. Képes Ujság. 1865. jún. 1. 529. I. skk. Ezt a nehezen hozzáférhető cikket az 1915. évi Szent Ferenc naptár újra leközölte.
- Leser Gratian O. F. M.: Geschichte von Frauenkirchen. — —
- Mailáth Béla: Gr. Széchenyi I. levelei. Bp. 1889. I. 408. II. k. 74. I.
- Mayer Michael: Aus dem III. und IV. Band: „Erlebnisse Memorabilien“ vom 6-ten März. 1849 an, bis 2-ten Mai. 1858.
- Meszlényi Antal: Bangha—Ijjas: A keresztény egyház története. VII. k. 136. I. Bp. 1941.
- Meszlényi Antal: Magyar sorsunk őrei. Bp. 1942. 252. I.
- Moenich-Vutkovich: Magyar írók névtára. Pozsony. 1876. 34. 348. I.
- Oedenburger Zeitung. 1931. és 1932. I. 29. (Alt-Oedenburger Kalender.)
- Pétrich: Magyar könyvészet. Bp. 1893. I. k.

Főcza Árpád O. F. M.: Tűzet jöttem bocsátani. Ifjúság. Szombathely. 1936.

Főcza Szalvátor O. F. M.: A szónok Albach Szaniszló Kazinczy F. megvilágításában. Mariánus Élet. 1942. 3. sz.

Fulszky Ferenc: Asszisi Szt. Ferenc és a ferencesek mint az újkor kezdeményezői. Budapesti Szemle. 46. k. 233. l.

Fulszky Ferenc: Életem és korom. Bp. 1880. I. k. 177—178. l. és 136. l. II. k. 185. l.

Pusztay Gábor O. F. M.: Belvárosi ferences templom. Új Magyar Szalon 1941. febr. 15.

Steinacker Gusztáv: Ein seltner Mönch. Die Gartenlaube. Leipzig. 1865.

Szabó Zoltán: Botanikai Közlemények XXV. k. Degen Árpád közreműködésével szerk. Szabó Zoltán.

Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái. Bp. 1891. 101. l.

Szőllőssy Károly: Descriptio SS. Ordinum et Congregationum. 165. l.

Takács Ince O. F. M.: Magyar ferences aszketikus élet és aszketikus kiadványok a XVII. és XVIII. sz.-ban. Bp. 1942. 96. l. skk.

Takács Ince O. F. M.: Szent Ferenc Rendje. Bp. 1937. 239. l. skk.

Varga Zoltán: Széchenyi vallásossága. Protestáns Szemle. 1934. 303. l.

Váczy János: Kazinczy levelezése. XX—XXI. k.

Viszota Gyula: Gr. Széchenyi István naplói. Fontes. H. H. Ae. R. Ep. I. 1925. II. 1926. III. 1932. IV. 1934.

Viszota Gyula: Széchenyi elmébaja. Bpesti Szemle. 1930. 321. sz. 360. l. skk.

Viszota Gyula: Történeti bevezetés. „Gr. Széchenyi István írói és hírlapírói vitája Kossuth Lajossal”; köteteiben. (Fontes. H. H. Ae. R.) Bp. I. k. 1927. II. k. 1930.

Zichy Antal: Gr. Széchenyi István élettrajza. Bp. 1896. I. 232. l. skk.

Zichy Antal: Gr. Széchenyi István naplói. Bp. 1884. 93. l. skk.

XB145455

TARTALOMJEGYZÉK.

	Lap
Bevezetés — — — — —	3
I. Kortörténeti áttekintés — — — — —	5
II. Élete — — — — —	7
1. Názáreti évek — — — — —	7
2. Szent Ferenc nyomdokain — — — — —	9
3. Az Úr szállójében — — — — —	14
4. A melanchólia évei — — — — —	29
III. A hitszónok — — — — —	42
IV. Az író — — — — —	56
V. Albach és a botanika — — — — —	61
VI. Széchenyi barátja és lelkiatyja — — — — —	67
VII. Kapcsolata a két Ferencsel — — — — —	78
VIII. Albach az ember — — — — —	82
Források és irodalom — — — — —	89

Értekezések a M. Kir. Horthy Miklós Tudományegyetem Magyar történelmi Intézetéből.

1. *Hanzó Lajos*: Az erdélyi szász önkormányzat kialakulása. Szeged, 1941.
2. *Dr. Takáts Endre*: Gróf Nádasdy László csanádi püspök (1662—1729). Szeged, 1943.
3. *Padányi Viktor*: Széchenyi kultúrája. Szeged, 1943.
4. *Ladomérszky Pál*: Kassa gazdaságpolitikája a török hódoltság korában. Szeged, 1943.
5. *P. Huszár I. Jeromos O. F. M.*: P. Albach J. Szaniszló O. F. M. (1795—1853). Szeged, 1944.